

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Інститут економіки та менеджменту

Кафедра туризму, рекреації та регіонального розвитку

Мельничук Віталій Ярославович

(прізвище, ім'я, по батькові)

УДК 338.48:379.85(477.87)

(індекс)

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

**Розвиток рекреаційного туризму в Закарпатській області:
сучасні підходи та перспективи**

(назва роботи)

Міжнародний готельно-туристичний бізнес

(назва освітньої програми)

242 – Туризм та рекреація

(шифр і назва спеціальності)

**Робота містить результати власних досліджень, використання ідей, результатів і
текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело:**

Здобувач освітнього ступеня Мельничук В.Я.

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник Гринюк В.І. кандидат технічних наук, доцент

(підпис, прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання керівника)

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Зав.кафедри ТРРР

(посада)

(підпис)

(дата)

Корабейникова Я.С.

(ініціали та прізвище)

Івано-Франківськ - 2026

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

(повне найменування закладу вищої освіти)

Інститут економіки та менеджменту

Кафедра туризму, рекреації та регіонального розвитку

Освітній рівень бакалавр

Спеціальність 242-Туризм та рекреація

(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 20__ року

**З А В Д А Н Н Я
НА БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ**

Мельничуку Віталію Ярославовичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Розвиток рекреаційного туризму в Закарпатській області: сучасні підходи та перспективи

Керівник роботи Гринюк Вікторія Ігорівна, кандидат технічних наук, доцент кафедри туризму, рекреації та регіонального розвитку

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від “ ____ ” _____ 20__ року № ____

2. Строк подання студентом роботи 23.12.2025

3. Вихідні дані до роботи: наукові статті, статистичні дані Державної служби статистики України, матеріали Управління туризму та курортів Закарпатської області, інформаційні ресурси туристичних організацій, інтернет-джерела щодо розвитку рекреаційного туризму.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1. Теоретичні основи розвитку рекреаційного туризму

Розділ 2. Аналіз розвитку рекреаційного туризму в Закарпатській області

Розділ 3. Тенденції та перспективи розвитку рекреаційного туризму в Закарпатській області

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Робота містить 7 рисунків, 7 таблиць та 16 слайдів мультимедійної презентації.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1	Гринюк Вікторія Ігорівна, кандидат технічних наук, доцент кафедри туризму, рекреації та регіонального розвитку		
2	Гринюк Вікторія Ігорівна, кандидат технічних наук, доцент кафедри туризму, рекреації та регіонального розвитку		
3	Данилейчук Руслан Богданович, кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму, рекреації та регіонального розвитку		
Нормо-контролер	Побігун Олена Володимирівна, кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму, рекреації та регіонального розвитку		

7. Дата видачі завдання 23.12.2025

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів бакалаврської роботи	Термін виконання роботи	Примітка
1.	Вибір та затвердження теми	23.12.2025	
2.	Пошук та опрацювання літературних джерел	22.01.2026	
3.	Написання розділу 1	05.02.2026	
4.	Написання розділу 2	10.03.2026	
5.	Написання розділу 3	15.05.2026	
6.	Розробка графічних матеріалів	05.05.2026	
7.	Оформлення роботи	03.06.2026	
8.	Перевірка керівником та внесення правок	10.06.2026	
9.	Подання бакалаврської роботи на кафедру		
10.	Захист бакалаврської роботи	18.06.2026	

Студент _____
(підпис)

Мельничук В.Я.
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____
(підпис)

Гринюк В.І.
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Тема: «Розвиток рекреаційного туризму в Закарпатській області: сучасні підходи та перспективи».

Бакалаврська робота викладена на 82 сторінках друкованого тексту, містить рисунки та таблиці.

Структура дипломної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел згідно тематики.

Розглянуто теоретичні засади рекреаційного туризму, його основні види та особливості організації, а також проаналізовано світові тенденції розвитку галузі.

У роботі досліджено сучасний стан і перспективи розвитку рекреаційного туризму в Закарпатській області. Проведено оцінку природних, рекреаційних і культурно-історичних ресурсів регіону, стану туристичної інфраструктури та якості рекреаційних послуг. Проаналізовано динаміку туристичних потоків й попит на туристичні послуги, визначено основні проблеми розвитку рекреаційного туризму, зокрема недостатній рівень інфраструктури, сезонність попиту та потребу у впровадженні інновацій.

На основі проведеного дослідження запропоновано рекомендації щодо ефективнішого використання рекреаційного потенціалу Закарпаття, удосконалення туристичної інфраструктури, розвитку оздоровчого й екологічного туризму та застосування сучасних цифрових технологій і маркетингових інструментів.

Практична цінність роботи полягає у можливості використання її результатів органами місцевого самоврядування, туристичними організаціями та іншими суб'єктами туристичної діяльності для розробки програм і стратегій розвитку рекреаційного туризму.

Ключові слова: рекреаційний туризм, туристична індустрія, природно-рекреаційні ресурси, туристична інфраструктура, Закарпатська область, туристичні потоки, сталий розвиток, оздоровчий туризм, екологічний туризм.

ABSTRACT

Topic: Development of Recreational Tourism in the Transcarpathian Region: Modern Approaches and Prospects

The bachelor's thesis is presented on 82 pages of printed text and contains figures and tables.

The structure of the thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, and a list of references relevant to the research topic.

The paper examines the theoretical foundations of recreational tourism, its main types and organizational features, and analyzes global trends in the development of the tourism industry.

The study investigates the current state and prospects for the development of recreational tourism in the Transcarpathian Region (Zakarpattia). An assessment of the region's natural, recreational, cultural, and historical resources, tourism infrastructure, and the quality of recreational services was conducted. The dynamics of tourist flows and demand for tourism services were analyzed, and the main challenges affecting the development of recreational tourism were identified, including insufficient infrastructure, seasonality of demand, and the need for innovation.

Based on the research findings, recommendations were developed for the more efficient use of Zakarpattia's recreational potential, improvement of tourism infrastructure, development of health and ecological tourism, and implementation of modern digital technologies and marketing tools.

The practical significance of the study lies in the possibility of applying its results by local self-government authorities, tourism organizations, and other tourism stakeholders in the development of programs and strategies aimed at promoting recreational tourism.

Keywords: recreational tourism, tourism industry, natural and recreational resources, tourism infrastructure, Transcarpathian Region, tourist flows, sustainable development, health tourism, ecological tourism.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ.....	11
1.1 Рекреаційний туризм як основа туристичної індустрії.....	11
1.2 Основні види рекреаційного туризму та особливості їх організації.....	20
1.3 Сучасні світові тенденції та підходи до розвитку рекреаційного туризму.....	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	31
2.1 Природно – рекреаційні та культурні ресурси Закарпатської області як основа туристичної привабливості.....	31
2.2 Туристична інфраструктура та послуги рекреаційного спрямування.....	36
2.3 Аналіз туристичних потоків та попиту на рекреаційно-туристичні послуги.....	41
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	57
3.1 Ключові проблеми та бар'єри розвитку рекреаційного туризму в Закарпатській області.....	57
3.2 Інноваційні та міжнародно орієнтовані підходи для розвитку рекреаційного туризму.....	63
3.3 Рекомендаційні та перспективні напрями розвитку рекреаційного туризму в Закарпатській області.....	69
ВИСНОВКИ.....	74
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ НА ДЖЕРЕЛА.....	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних соціально-економічних умовах туризм виступає важливим чинником сталого розвитку територій, диверсифікації регіональної економіки та підвищення якості життя населення. Особливе місце в структурі туристичної діяльності займає рекреаційний туризм, орієнтований на відновлення фізичного й психоемоційного стану людини, збереження здоров'я та формування культури активного відпочинку. Зростання рівня урбанізації, інтенсивність трудової діяльності, поширення стресових факторів і сучасні демографічні тенденції зумовлюють підвищений попит на рекреаційно-туристичні послуги, що робить дослідження даного напрямку особливо актуальним для туристичної галузі та економіки загалом.

Закарпатська область є одним із найбільш перспективних регіонів України щодо розвитку рекреаційного туризму завдяки значному природно-рекреаційному потенціалу, наявності мінеральних і термальних вод, гірських ландшафтів, сприятливих кліматичних умов і багатой культурної спадщини. Водночас ефективне використання цього потенціалу стримується низкою проблем: недостатнім рівнем розвитку туристичної інфраструктури, обмеженим упровадженням інноваційних та digital-рішень, сезонністю туристичних потоків, потребою в сучасному брендингу дестинації та дотриманні принципів сталого розвитку. Вирішення зазначених питань має важливе значення для оптимізації функціонування туристичної сфери регіону, підвищення її конкурентоспроможності та інтеграції у міжнародний туристичний простір.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Вибір теми бакалаврської роботи зумовлений її відповідністю сучасним науковим дослідженням у сфері туризму, регіональної економіки та рекреації. Аналіз наукових джерел свідчить про зростання уваги дослідників до питань сталого розвитку рекреаційного

туризму, впровадження wellness-трендів, green hospitality та цифрових сервісів. Проте специфіка розвитку рекреаційного туризму в Закарпатській області потребує поглибленого комплексного аналізу з урахуванням регіональних особливостей, сучасних викликів і перспектив, що визначає наукову новизну та практичну значущість обраної теми.

Теоретичний фундамент дослідження сформували праці вітчизняних учених у сфері туризму, рекреації, регіональної економіки та сталого розвитку. Значну цінність мали наукові роботи О. Заворуєвої, А. Завербного, В. Кравціва, П. Масляка, Н. Павліхи, М. Войчук, Н. Хумарової, Т. Ніколайчук, В. Колесник та інших авторів. У зазначених працях розглянуто питання стратегічного управління туристичною галуззю, використання природно-рекреаційного потенціалу територій, формування конкурентоспроможного туристичного продукту та механізми забезпечення сталого розвитку регіонів.

Під час дослідження природно-ресурсного потенціалу Закарпаття використано праці С. Попа, В. Кравціва, Л. Петрової, П. Третяка, С. Стойка, Е. Гадача, Т. Шимона та С. Михалика. Наукові напрацювання зазначених авторів містять характеристику природних ресурсів Карпатського регіону, особливостей функціонування природно-заповідного фонду та екологічних чинників розвитку туристичної діяльності. Вивченню сучасних тенденцій туристичного ринку сприяли наукові статті В. Мазур, І. Крупіци, І. Іваніцького, Г. Романенчука, І. Діус, Н. Паньків, В. Світличної та інших дослідників. У роботах проаналізовано актуальні напрями розвитку туристичної індустрії, поширення екологічного, подієвого, лікувально-оздоровчого та природоорієнтованого туризму, цифровізацію туристичних послуг і трансформацію споживчої поведінки туристів.

Мета і завдання дослідження. Метою бакалаврської роботи є дослідження сучасного стану та обґрунтування перспектив розвитку рекреаційного туризму в Закарпатській області з урахуванням сучасних підходів і світових тенденцій.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачається вирішення таких завдань:

- розкрити теоретичні основи рекреаційного туризму як складової туристичної індустрії;
- охарактеризувати основні види рекреаційного туризму та особливості їх організації;
- проаналізувати сучасні світові тенденції розвитку рекреаційного туризму;
- дослідити природно-рекреаційні та культурні ресурси Закарпатської області;
- оцінити стан туристичної інфраструктури та рекреаційних послуг регіону;
- проаналізувати туристичні потоки та попит на рекреаційно-туристичні послуги;
- визначити ключові проблеми та бар'єри розвитку рекреаційного туризму;
- розробити рекомендації та перспективні напрями розвитку рекреаційного туризму в Закарпатській області з урахуванням сучасних викликів та міжнародного досвіду.

Об'єктом дослідження є процес розвитку рекреаційного туризму в регіоні.

Предметом дослідження є сукупність організаційно-економічних, ресурсних та управлінських аспектів перспективних напрямів розвитку рекреаційного туризму в Закарпатській області.

У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: аналіз і синтез, системний та структурно-функціональний підходи, порівняння, узагальнення, графічні та аналітичні методи.

Практична значущість результатів дослідження полягає у можливості їх використання для удосконалення діяльності суб'єктів туристичної сфери, розроблення регіональних програм розвитку рекреаційного туризму, а також у навчальному процесі закладів вищої освіти.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ

1.1 Рекреаційний туризм як складова туристичної індустрії

Туристично-рекреаційна сфера відіграє важливу роль у структурі національної економіки, оскільки сприяє створенню робочих місць, активізації підприємницької діяльності та підвищенню конкурентоспроможності як країни загалом, так і окремих регіонів. Її розвиток позитивно впливає на функціонування суміжних галузей, зокрема транспорту, торгівлі, зв'язку, будівництва, сільського господарства та виробництва товарів народного споживання. У цьому контексті рекреаційний туризм виступає не лише як форма організації дозвілля, а і як важливий індикатор якості життя населення та рівня людського розвитку, що підкреслює його соціально-економічне значення [1].

Наукове розуміння сутності рекреаційного туризму потребує чіткого визначення понятійно-категоріального апарату, який використовується для характеристики туристично-рекреаційної діяльності. Тривалий час у наукових дослідженнях туризм і рекреація розглядалися переважно як окрема галузь економіки або як просторово-територіальне утворення. Такий підхід, хоча й відіграв важливу роль у становленні теорії туризму, нині виявляється недостатнім для пояснення сучасних процесів розвитку туристичної індустрії та визначення її ролі у вирішенні соціально-економічних проблем суспільства.

Рекреаційний туризм у сучасному розумінні поєднує в собі економічні, соціальні, культурні та гуманітарні аспекти. Його сутність полягає в тимчасовому переміщенні людини за межі постійного місця проживання з метою відпочинку, оздоровлення, відновлення працездатності, пізнання та задоволення інших нематеріальних потреб [2]. У такому трактуванні рекреаційний туризм

виступає складовою ширшого поняття рекреації, що охоплює всі форми організованого відпочинку, включаючи санаторно-курортне лікування, оздоровчі подорожі та дозвіллеву діяльність.

Водночас у науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «рекреація», що ускладнює формування узгодженої теоретичної бази рекреаційного туризму, пояснюється як відсутністю міжнародного термінологічного стандарту, так і недосконалістю національного нормативно-правового регулювання рекреаційної сфери. У практичній діяльності поняття рекреації, туризму, відпочинку та дозвілля тісно переплітаються, що зумовлює необхідність їх комплексного розгляду в межах туристичної індустрії [3].

Рекреаційний туризм реалізується через систему туристично-рекреаційних послуг і продуктів, спрямованих на задоволення різноманітних потреб споживачів. Туристично-рекреаційні послуги охоплюють діяльність, пов'язану з організацією відпочинку, оздоровлення, подорожей і дозвілля, а туристично-рекреаційний продукт являє собою комплекс матеріальних і нематеріальних компонентів, що формуються з метою повного забезпечення рекреаційних потреб туриста. До його складу входять послуги розміщення, харчування, транспорту, оздоровчі та культурно-пізнавальні заходи, а також супутні товари і сервіси [4].

У туристичній індустрії туристичний і туристично-рекреаційний продукт виступає основним об'єктом попиту та пропозиції на ринку. Його формування та реалізація здійснюються відповідно до встановлених стандартів якості та за визначеною ціною, що забезпечує комплексний характер туристичного обслуговування [5].

Рекреаційний туризм посідає одне з провідних місць у структурі сучасної туристичної індустрії, оскільки саме він орієнтований на задоволення базових потреб людини у відпочинку, відновленні фізичних і психологічних сил, релаксації та змістовному дозвіллі. На відміну від ділового, пізнавального чи спеціалізованого туризму, рекреаційний туризм не має чітко вираженої функціональної мети, а зосереджується передусім на створенні комфортних

умов для відновлення життєвої енергії та покращення якості життя. До його основних форм належать пляжний і курортний відпочинок, гірськолижний туризм, spa- та wellness-програми, екологічні подорожі з метою релаксу, круїзи, відвідування тематичних парків і курортів, а також інші різновиди leisure-туризму.

Україна завдяки своєму вигідному географічному розташуванню має багатий потенціал рекреаційних ресурсів. До них належать як природні, так і створені людиною об'єкти, що можуть використовуватися для відпочинку, туризму, лікування та оздоровлення, ресурси характеризуються певними якісними та кількісними показниками, які сприяють організації оздоровчих заходів, створенню спеціалізованих рекреаційних центрів і підвищенню економічної ефективності регіонів [6].

Рекреаційні умови – це поєднання властивостей природного середовища, що підтримують розвиток рекреаційної діяльності, наприклад кліматичні особливості, наявність мінеральних джерел, біорізноманіття тощо [7]. Водночас вони не є безпосередньою матеріальною основою для організації відпочинку.

В Україні присутні значні рекреаційні ресурси, включно з географічними об'єктами, які вже використовуються або можуть бути задіяні для туризму та оздоровлення населення. У Закарпатті, особливо поблизу Сваляви, є великі запаси вуглекислих вод, на основі яких функціонують курорти. Біля села Синяк виявлено родовища сульфідних вод, а в Усть-Чорній – хлоридно-натрієві води. Львівська область багата різними мінеральними водами: у Трускавці та Східниці зустрічаються гідрокарбонатно-сульфатні, кальцієво-магнієві та натрієво-кальцієві води, у Моршині – сульфатно-хлорні та натрієво-магнієво-кальцієві. На північ від Передкарпаття розташовані відомі сульфідні води в Любені Великому, Немирові та селі Черче [8].

В Україні представлені всі основні групи мінеральних вод. Деякі з них, зокрема «Миргородська», «Куяльник», «Поляна квасова», «Березівські», «Нафтуся» та радонові джерела, мають світове значення. Значним є потенціал використання сульфідних, залізистих, миш'яковистих та інших лікувальних вод.

Україна посідає одне з провідних місць у світі за запасами бальнеологічних ресурсів. Найбільший бальнеологічний регіон – Карпати, особливо Передкарпаття, де освоєно понад 200 джерел і свердловин. Лідером є трускавецька «Нафтуся».

Серед важливих бальнеологічних районів – Поділля, де наявні 10 родовищ і 16 ділянок мінеральних вод. Тут функціонують курорти Заліщики (Тернопільська обл.), Хмільник (Вінницька обл.) та інші. Україна також має величезні запаси лікувальних грязей морського, болотного та озерного походження, багатих мінеральними та органічними речовинами.

Кліматичні умови країни сприятливі для рекреації: тепле літо, помірно холодна зима зі стійким сніговим покривом, велика різноманітність кліматичних зон. Ландшафтні ресурси України також різноманітні – рельєф і рослинність формують мальовничі височини, плато, останці тощо [9].

Особливе значення мають пляжі, природно-заповідні території та спелеоресурси. Пляжі зосереджені на узбережжях Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей, частково нині окупованих. Рекреаційні ресурси Полісся, зокрема ліси, прісні озера та повноводні річки, створюють сприятливі умови для відпочинку та лікування.

На півночі Волині, у верхів'ї Прип'яті, знаходиться Українське поліське поозер'я з численними озерами, лісами, луками та болотами. Шацькі озера, серед яких найбільше Світязь (площа 2,5 тис. га, глибина до 58 м), разом із природними ресурсами та кліматом роблять регіон перспективним для розвитку санаторно-курортного комплексу.

Україна також має декілька великих печер світового значення, які можуть стати міжнародними туристичними об'єктами. Вони розташовані в Подільсько-Буковинському регіоні та Карпатах. Державна охорона поширюється на понад 70 тисяч пам'яток історії та культури, серед яких понад 12 тисяч цінних архітектурних об'єктів, що розкидані по всій території, але найбільше – на заході України та в Київській, Хмельницькій, Вінницькій, Чернігівській і Сумській областях [10].

Аналіз сучасних наукових джерел щодо розвитку рекреаційного та туристичного сектору України демонструє багатогранність підходів до дослідження цієї сфери та визначає ключові напрями її вдосконалення. Н. І. Моїсєєва (2019) у своїй роботі розглядає туристичну галузь як складову економічного комплексу країни, підкреслюючи її значення для регіональної економічної стабільності та соціально-економічного розвитку територій. Авторка відзначає, що туризм сприяє створенню робочих місць, розвитку інфраструктури та формуванню сприятливого інвестиційного середовища, що робить його стратегічно важливим сектором економіки. Моїсєєва також акцентує на необхідності системного підходу до управління туристичною галуззю, який враховує взаємозв'язок економічних, соціальних та екологічних факторів.

Т. О. Ніколайчук та Н. І. Хумарова [11] досліджують методологічні засади розвитку підприємницької діяльності у соціально-природоохоронній сфері з використанням інклюзивного підходу. Вони підкреслюють, що сучасний туризм не може розвиватися ізольовано від соціальних та екологічних аспектів, оскільки його ефективність залежить від залучення всіх верств населення, збереження природних ресурсів та формування сталих бізнес-моделей. Дослідження також показує, що інклюзивний підхід дозволяє не лише покращити соціальну взаємодію в громадах, а й стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу, що обслуговує туристичну сферу.

І. О. Цимбалюк [12] доповнює ці висновки, аналізуючи генезис теорії інклюзивного розвитку регіону. Автор демонструє, що залучення різних соціальних груп до процесу планування та управління туристичними ресурсами підвищує ефективність розвитку територій та сприяє рівномірному розподілу економічних і соціальних вигод. Це особливо актуально для сільських громад, де рекреаційний туризм може стати основним джерелом доходів та розвитку інфраструктури.

А. Ю. Парфіненко, І. І. Волкова та В. І. Щербина [13] досліджують проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні у

порівнянні з країнами Центральної Європи. Вони зазначають, що ефективність цієї галузі визначається не лише наявністю мінеральних джерел та курортів, але й здатністю адаптуватися до сучасних стандартів обслуговування та медичного супроводу. Висновки авторів свідчать про необхідність комплексного підходу до розвитку курортно-оздоровчих зон, що включає інфраструктурні, організаційні та маркетингові заходи. А. С. Завербний [14] розширює цю тему, аналізуючи функціонально-управлінські аспекти рекреаційного природокористування в умовах євроінтеграції. Він наголошує на потребі адаптації національних стратегій до європейських стандартів, зокрема щодо сталого розвитку, охорони природних ресурсів та підвищення конкурентоспроможності туристичних продуктів.

Л. В. Фрей [15] акцентує увагу на шляхи вдосконалення соціально-економічного розвитку суб'єктів регіонального туризму, підкреслюючи значення модернізації інфраструктури та створення сприятливих умов для малого та середнього бізнесу. У свою чергу В. Ю. Світлична [16] аналізує забезпечення стійкості туристичної сфери в умовах змін епідеміологічної ситуації, наголошуючи на необхідності адаптивного управління, планування превентивних заходів та розвитку нових форм туристичних послуг, що враховують ризики зовнішніх факторів.

Т. Колесник і В. Багнета [17] зосереджуються на особливостях розвитку рекреаційного туризму в територіальних громадах, виділяючи роль локальних природних і культурних ресурсів, які формують туристичну привабливість і дозволяють громадам інтегруватися в національні та міжнародні туристичні мережі. Їхні висновки перегукуються з результатами О. Бейдик і О. Топалової [6], П. О. Масляка [18] та Н. В. Фоменко [19], які розкривають значення рекреаційних ресурсів та курортології як фундаменту туристичного потенціалу регіонів.

Закон України «Про туризм» [20] забезпечує правові основи розвитку туристичної сфери, регулюючи діяльність суб'єктів туризму та створюючи умови для її сталого розвитку. І. Крупіца та І. Іваніцький [21] у своїй роботі

підкреслюють роль стратегічного маркетингу та популяризації новітніх туристичних трендів, що дозволяє громадам розширювати туристичну аудиторію та підвищувати конкурентоспроможність регіонів на внутрішньому та міжнародному ринку.

Таким чином, аналіз джерел демонструє, що розвиток рекреаційного туризму в Україні вимагає комплексного підходу, який інтегрує економічні, соціальні, екологічні та управлінські аспекти. Туризм виступає не лише фактором економічного зростання, а й механізмом збереження культурної спадщини, природних ресурсів та підвищення соціальної активності громад. Водночас для повної реалізації його потенціалу необхідно вирішувати існуючі проблеми інфраструктури, управління туристичними потоками та забезпечення сталого розвитку.

Упродовж 2023–2025 років рекреаційний туризм продемонстрував високий рівень адаптивності та стійкості, ставши ключовим чинником відновлення світової туристичної галузі після глибокої кризи, спричиненої пандемією COVID-19. Саме рекреаційні подорожі першими повернулися до активного зростання, оскільки прагнення людей до відпочинку, зміни середовища та психологічного відновлення істотно посилилося в постпандемійний період. За оцінками міжнародних туристичних організацій, у 2023 році обсяги міжнародних туристичних поїздок досягли майже довоєнного рівня, а вже у 2024 році туристичні потоки практично повністю відновилися, з подальшим зростанням у 2025 році. При цьому рекреаційні поїздки стабільно формують найбільшу частку загального туристичного попиту, становлячи понад половину всіх міжнародних подорожей [22].

За даними Всесвітньої туристичної організації ООН (UN Tourism, колишня Всесвітня туристична організація UNWTO), міжнародний туризм у 2023 році продемонстрував упевнене відновлення після пандемічної кризи та досяг приблизно 89–90 % від рівня 2019 року, який вважається базовим докризовим показником. Загальна кількість міжнародних туристичних прибуттів у цей період становила близько 1,3 мільярда осіб, що свідчить про поступове

повернення довіри мандрівників до подорожей та стабілізацію глобального туристичного ринку [23].

У 2024 році процес відновлення фактично завершився. Кількість міжнародних туристичних поїздок зросла до приблизно 1,4 мільярда, що на 11 % більше порівняно з попереднім роком і майже повністю відповідає показникам 2019 року (близько 99 %). Більше того, у низці регіонів світу, зокрема в Європі, Африці та на Близькому Сході, туристичні потоки не лише відновилися, а й перевищили докризовий рівень, що свідчить про високий попит на подорожі рекреаційного характеру. Попередні прогнози на 2025 рік є ще більш оптимістичними: очікується зростання кількості міжнародних туристів до 1,5–1,52 мільярда осіб, тобто на 4–5 % більше, ніж у 2024 році, і на 3–6 % вище за показники 2019 року [24].

Варто зазначити, що переважну частку цих туристичних потоків становлять рекреаційні поїздки. За оцінками міжнародних експертів, від 55 до 70 % усіх міжнародних подорожей припадає на так званий *leisure-* та *holiday-*туризм, тобто поїздки з метою відпочинку, відпустки та релаксації. Частка рекреаційного туризму варіюється залежно від регіону, проте в усіх випадках він залишається домінуючим сегментом світового туристичного ринку.

Економічний внесок рекреаційного туризму також відновлювався надзвичайно динамічно. Обсяги міжнародних туристичних надходжень, тобто доходів від витрат іноземних туристів, у 2023 році досягли близько 1,5 трильйона доларів США, що становило майже 96–97 % від рівня 2019 року. У 2024 році ці надходження зросли до приблизно 1,6 трильйона доларів США, продемонструвавши реальне зростання на 3–4 %. За прогнозами, у 2025 році міжнародні туристичні доходи можуть сягнути близько 1,9 трильйона доларів США, що означатиме подальше зростання приблизно на 5 % [25].

Значна частина цих фінансових потоків формується саме завдяки рекреаційним подорожам. Найбільші доходи генерують популярні пляжні напрямки, зокрема Іспанія, Туреччина, Таїланд і Мексика, а також круїзний туризм і міські поїздки короткострокового відпочинку. Туристи, які

подорожують з рекреаційною метою, традиційно витрачають більше коштів на проживання, харчування, розваги, оздоровчі та спа-послуги, що суттєво підсилює економічний ефект цього сегмента.

Загалом внесок туризму в світовий валовий внутрішній продукт у 2024 році оцінюється приблизно у 10 %, і в 2025 році очікується подальше зростання цього показника. Провідну роль у цьому процесі відіграє саме рекреаційний туризм, який завдяки масовості, високому рівню споживчих витрат і широкому мультиплікативному ефекту залишається ключовим рушієм розвитку всієї туристичної індустрії [26].

Важливим аспектом розвитку рекреаційного туризму є його значний економічний внесок. Цей сегмент генерує основну частину туристичних доходів завдяки високим витратам туристів на проживання, харчування, розваги, оздоровчі процедури та супутні послуги. У післякризовий період рекреаційний туризм став одним із головних драйверів зростання частки туризму в світовому валовому внутрішньому продукті, забезпечуючи мільйони робочих місць у готельному бізнесі, ресторанному господарстві, транспорті та сфері дозвілля.

Сучасний етап розвитку рекреаційного туризму характеризується низкою стійких тенденцій, які визначають його подальшу трансформацію. Насамперед спостерігається зростання попиту на близькі та безпечні напрямки, що зумовлено геополітичною нестабільністю та прагненням туристів мінімізувати ризики. Значного поширення набув внутрішній рекреаційний туризм, особливо в європейських країнах, де короткострокові поїздки в межах регіону стали популярною альтернативою далеким подорожам. Водночас дедалі більшої ваги набуває wellness-орієнтований відпочинок, що поєднує рекреаційні поїздки з елементами оздоровлення, профілактики стресу та підтримки ментального здоров'я [27].

Окремим напрямом розвитку рекреаційного туризму є зростання інтересу до екологічно відповідального та сталого відпочинку. Туристи все частіше обирають природоорієнтовані формати, екологічні курорти, національні парки та концепції «зеленої» гостинності, що відповідають сучасним уявленням про

відповідальне споживання. Паралельно з цим активно розвивається цифровізація рекреаційного туризму, яка проявляється у широкому використанні онлайн-бронювання, персоналізованих рекомендацій, цифрових сервісів і технологій штучного інтелекту для формування індивідуальних туристичних продуктів.

В Україні розвиток рекреаційного туризму впродовж останніх років відбувався в умовах значних викликів, пов'язаних із повномасштабною війною. Водночас галузь демонструє здатність до адаптації, зосереджуючись переважно на внутрішньому туризмі та безпечних регіонах [28]. Особливої популярності набули Карпатський регіон, західні області та оздоровчо-екологічні формати відпочинку, що відповідають сучасним запитам населення.

Узагальнюючи, слід зазначити, що рекреаційний туризм у 2023–2025 роках підтвердив свій статус найбільш масового, економічно значущого та соціально орієнтованого сегмента туристичної індустрії. Він не лише відновив докризові позиції, а й у багатьох аспектах перевищив їх, формуючи основу для подальшого зростання туризму з акцентом на сталість, персоналізацію та підвищення якості відпочинку.

1.2. Основні види рекреаційного туризму та особливості їх організації

Рекреаційний туризм є однією з найпоширеніших і соціально важливих форм туристичної діяльності, оскільки він пов'язаний із подорожами людей, основною метою яких є відновлення фізичних, психологічних та емоційних сил. Такий вид туризму ґрунтується на поєднанні відпочинку, помірної рухової активності, оздоровлення та позитивного впливу природного середовища. Рекреаційна діяльність передбачає профілактику захворювань і зміцнення здоров'я за допомогою природних чинників, серед яких важливу роль відіграють кліматичні умови, мінеральні води, лікувальні грязі, чисте повітря та сонячна радіація. Саме завдяки цьому рекреаційний туризм виступає ефективним засобом підтримання життєвого тону людини та підвищення якості життя [23].

До найбільш поширених форм рекреаційної діяльності належать прогулярково-споглядальний відпочинок, курортне оздоровлення, приймання

повітряних і сонячних ванн, а також купання у природних або штучних водоймах. Кожен із цих видів рекреації має свої особливості та спрямований на досягнення певного оздоровчого або релаксаційного ефекту. Основні види рекреаційного туризму та їх характеристику наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – Основні види рекреаційного туризму та їх характеристика

Вид рекреаційного туризму	Характеристика	Основна мета
Оздоровчий	Відпочинок у санаторіях, на курортах, використання лікувальних вод, грязей, кліматотерапії	Поліпшення здоров'я та профілактика захворювань
Спортивний	Активні види відпочинку: походи, велотуризм, гірськолижний спорт, дайвінг тощо	Підтримка фізичної форми та активний відпочинок

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Прогулянково-споглядальна рекреація передбачає пішохідні прогулянки мальовничими природними ландшафтами, під час яких людина отримує психологічне розвантаження, естетичне задоволення та відчуття гармонії з природою. Такий вид відпочинку є доступним для широкого кола людей, зокрема для тих, хто не має спеціальної фізичної підготовки та не прагне до інтенсивних навантажень. Особливо корисними вважаються дозовані прогулянки, під час яких рівнинні ділянки чергуються з помірними підйомами. Вони позитивно впливають на роботу серцево-судинної та дихальної систем, сприяють зміцненню м'язів, активізації обміну речовин і підвищенню загального тонуусу організму. Такі прогулянки відомі під назвою теренкурів і широко застосовуються в санаторно-курортній практиці з лікувальною метою [12].

Курортне оздоровлення є однією з найдавніших і найбільш ефективних форм рекреаційного туризму. Історично курорти були відомі ще з античних

часів, а їх активний розвиток у Європі припадає на XVIII–XIX століття, коли вони стали популярними серед аристократії та заможних верств населення.

У сучасному розумінні курорт – це спеціалізована територія, що має природні лікувальні ресурси та відповідну інфраструктуру для їх використання: санаторії, бювети, лікувальні пляжі й парки. На відміну від рекреаційних зон, курорти призначені не лише для здорових людей, а й для людей із різними захворюваннями, які потребують медико-профілактичної допомоги.

Науковою основою курортного лікування є курортологія, що досліджує використання природних чинників для відновлення здоров'я людини, тоді як профілактичні аспекти рекреації у здорових осіб вивчає медична валеологія. Курортне оздоровлення здійснюється за допомогою бальнеотерапії, грязелікування та кліматотерапії. Залежно від переважного природного ресурсу курорти поділяють на бальнеологічні, грязьові, бальнеогрязеві, кліматичні, бальнеокліматичні та гірськокліматичні [19]. Особливої популярності у світі набули курорти з мінеральними та термальними водами, які поєднують лікувальні процедури з розвиненою туристичною інфраструктурою.

Бальнеотерапія ґрунтується на застосуванні мінеральних вод для внутрішнього та зовнішнього використання. Вона включає питне лікування, мінеральні ванни, купання в басейнах, інгаляції та інші процедури. Цей метод оздоровлення відомий ще з давніх часів і зберігає свою актуальність у сучасній медицині та рекреаційному туризмі. Грязелікування, у свою чергу, використовує лікувальні властивості мулових і гідротермальних грязей, які особливо ефективні при захворюваннях опорно-рухового апарату та нервової системи. Кліматотерапія базується на впливі кліматичних чинників, таких як температура, вологість, атмосферний тиск, сонячна радіація та чистота повітря.

Важливим елементом рекреаційного туризму є повітряні та сонячні ванни, які позитивно впливають на обмін речовин, діяльність нервової та ендокринної систем, підвищують імунітет і загальну опірність організму. Купання в природних водоймах або басейнах доповнює оздоровчий ефект, стимулюючи

кровообіг, зміцнюючи серцево-судинну систему та забезпечуючи гармонійний розвиток м'язів [24].

Окрім традиційних методів оздоровлення, на сучасних курортах широко застосовуються альтернативні та допоміжні види терапії, зокрема спелеотерапія, фітотерапія, апітерапія, дельфінотерапія, а також різноманітні SPA-процедури, які поєднують лікувальні та релаксаційні функції. Це сприяє зростанню популярності рекреаційного туризму серед різних вікових і соціальних груп.

Водночас рекреаційний туризм не обмежується лише відпочинком і оздоровленням. Він також передбачає культурно-пізнавальний компонент, що включає знайомство з історичними пам'ятками, архітектурною спадщиною, традиціями та способом життя місцевого населення.

Таким чином, рекреаційний туризм виступає багатогранним явищем, яке поєднує фізичне відновлення, духовне збагачення та соціальну взаємодію, забезпечуючи комплексний вплив на розвиток особистості та суспільства загалом. Проаналізовано основні види рекреаційного туризму, зокрема оздоровчий, спортивний, пізнавальний, культурно-розважальний та екологічний, а також визначено їх особливості та значення для сучасного суспільства.

1.3 Сучасні світові тенденції та підходи до розвитку рекреаційного туризму

У сучасному світі, який характеризується поглибленням процесів глобалізації, прискоренням технологічного розвитку та постійними соціально-економічними трансформаціями, рекреаційні комплекси набувають дедалі більшої ваги як важливий інструмент підвищення якості життя населення. Вони відіграють значну роль у збереженні та зміцненні фізичного і психічного здоров'я людей, формуванні культури відпочинку, а також у стимулюванні економічного розвитку територій. Рекреаційна сфера сьогодні перестає бути лише допоміжним елементом туристичної галузі й перетворюється на

самостійний сектор, який активно реагує на глобальні виклики, екологічні обмеження та зміну запитів споживачів.

Однією з ключових тенденцій розвитку рекреаційних комплексів у світі є орієнтація на принципи сталого розвитку. Все більше об'єктів відпочинку впроваджують енергозберігаючі технології, системи повторного використання води, сортування та переробки відходів, а також використовують відновлювані джерела енергії. Наприклад, у країнах Північної Європи популярними є еко-курорти, які функціонують на сонячній та вітровій енергії, а будівлі зводяться з екологічно безпечних матеріалів. Такий підхід дозволяє не лише зменшити негативний вплив на довкілля, а й сформувати позитивний імідж рекреаційного комплексу серед еко-свідомих туристів, для яких відповідальне споживання стає важливим критерієм вибору місця відпочинку [38].

Не менш значущим напрямом трансформації рекреаційної сфери є цифровізація. Активне використання інформаційно-комунікаційних технологій суттєво змінює формат взаємодії між рекреаційними комплексами та споживачами їхніх послуг. Онлайн-бронювання номерів і процедур, мобільні додатки для планування дозвілля, електронні гіді, а також віртуальні тури територією комплексу дозволяють туристам заздалегідь отримати повне уявлення про майбутній відпочинок. Наприклад, сучасні гірськолижні курорти Альп пропонують цифрові платформи, де відвідувачі можуть в режимі реального часу переглядати завантаженість трас, погодні умови та навіть бронювати послуги інструктора

Вагомим чинником розвитку рекреаційних комплексів у постпандемічний період стало різке зростання інтересу до оздоровчих і wellness-програм. Після пандемії COVID-19 люди почали приділяти значно більше уваги власному здоров'ю, профілактиці захворювань та психологічному благополуччю, що стимулювало розвиток медичних курортів, реабілітаційних центрів, spa-готелів, йога-ретритів і комплексів, орієнтованих на відновлення емоційної рівноваги. Наприклад, у Німеччині та Швейцарії популярності набули курорти, що

поєднують традиційну бальнеотерапію з сучасними методами фізіотерапії та ментального відновлення.

Політика Європейського Союзу щодо розвитку туристично-рекреаційної галузі має комплексний характер і спрямована не лише на поживлення національних економік держав-членів, а й на забезпечення збалансованого регіонального розвитку. Особлива увага в цій політиці приділяється підтримці так званих депресивних територій, до яких належать віддалені, периферійні та гірські регіони. Європейський Союз розглядає туризм і рекреацію як ефективні інструменти соціально-економічної активізації таких територій, стимулюючи розвиток місцевих ремесел, креативних індустрій та малого підприємництва. Важливим аспектом є також створення нових робочих місць у сферах, пов'язаних з обслуговуванням туристів і рекреантів, що сприяє зниженню рівня безробіття та підвищенню добробуту місцевого населення [19].

Окремий акцент робиться на фінансовій підтримці історико-культурної спадщини периферійних регіонів ЄС, зокрема на інвестуванні у відновлення та реставрацію об'єктів історико-культурного значення на місцевому рівні, що дозволяє зберігати унікальну ідентичність територій і водночас підвищувати їх туристичну привабливість.

Пріоритети розвитку туризму та рекреації в країнах Європейського Союзу дедалі тісніше пов'язані з дотриманням принципів екологічної безпеки та сталого розвитку, що сьогодні виступає провідним трендом європейської туристичної політики. Ці підходи закріплені, зокрема, у Європейській хартії сталого туризму на захищених територіях (European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas), яка визначає стратегічні орієнтири функціонування туристично-рекреаційної сфери з урахуванням екологічних, соціальних та економічних аспектів [21].

Серед ключових пріоритетів особливе значення має підвищення рівня обізнаності громадськості та споживачів туристичних послуг щодо ролі захищених територій як спільної спадщини людства, яка потребує збереження для нинішніх і майбутніх поколінь Крім того, стратегічним завданням

визначається охорона та відновлення природної й культурної спадщини локальних територій, а також запобігання руйнуванню унікальних туристично-рекреаційних ресурсів унаслідок надмірного антропогенного навантаження [13].

Паралельно з цим формується попит на багатофункціональні рекреаційні простори, які поєднують відпочинок із роботою, навчанням і культурною взаємодією (рис. 1.1). Особливої популярності набув формат *workation*, який передбачає поєднання дистанційної роботи та перебування в рекреаційному середовищі.

Рисунок 1. 1 – Сучасний простір для дистанційної роботи та рекреаційного відпочинку в гірському туристичному комплексі

Такий формат є надзвичайно привабливим для фрілансерів, ІТ-спеціалістів і представників креативних індустрій. Наприклад, у гірських районах Іспанії або на узбережжі Португалії створюються комплекси, що пропонують комфортні робочі простори з високошвидкісним інтернетом, поєднані з можливостями активного та оздоровчого відпочинку.

В Україні розвиток рекреаційних комплексів має свої особливості, зумовлені складною соціально-політичною ситуацією та наслідками

повномасштабної військової агресії. Водночас навіть за таких умов галузь демонструє адаптивність і прагнення до оновлення. Традиційні курортні центри, зокрема Трускавець, Моршин, Східниця, Буковель поступово модернізують інфраструктуру, впроваджують нові стандарти обслуговування та розширюють спектр послуг відповідно до міжнародних вимог. Особливий акцент робиться на розвитку рекреації в безпечних регіонах, насамперед у Карпатах, де активно розвиваються еко-готелі, глемпінги (рис.1.2) та оздоровчі комплекси на основі природних ресурсів [38].

Рисунок 1.2 – Глемпінг в Україні, Буковель

Перспективним напрямом для України є поєднання рекреаційного туризму з агротуризмом. Залучення відвідувачів до сільського способу життя, традиційного господарювання, участі в зборі врожаю або приготуванні національних страв дозволяє створити унікальний туристичний продукт. Наприклад, у Закарпатській та Львівській областях дедалі популярнішими стають сільські садиби зеленого туризму, де гості можуть не лише відпочити на природі, а й долучитися до автентичної культури регіону. Такий формат відповідає сучасному попиту на автентичність, екологічність і змістовний відпочинок.

Рекреаційний туризм відіграє важливу роль у розвитку територіальних громад, сприяючи не лише соціально-економічному зростанню, а й збереженню

природного та культурного потенціалу [30]. Особливо це актуально для сільських громад, які мають унікальні ресурси, здатні привабити туристів, зокрема природні парки, історичні пам'ятки та етнографічні об'єкти. У такому контексті туризм виступає каталізатором розвитку та інтеграції громади у національні та міжнародні туристичні мережі.

Варто зазначити, що економічний ефект рекреаційного туризму є одним із найвагоміших. Туризм створює нові робочі місця у сфері обслуговування туристів – у готелях, ресторанах, екскурсійних послугах та ремеслах. Він також стимулює розвиток малого бізнесу та підприємництва серед місцевих жителів. Крім того, туристична активність позитивно впливає на суміжні галузі економіки, зокрема транспорт, торгівлю та сільське господарство, оскільки туристи не лише користуються місцевими ресурсами, а й споживають продукцію, вироблену на території громади [25]. Усе це призводить до зростання доходів територіальних громад і створює умови для покращення місцевої інфраструктури.

Соціальний аспект рекреаційного туризму проявляється у посиленні взаємозв'язків між місцевими жителями та відвідувачами. Туристичний обмін сприяє розвитку унікальної ідентичності громади, збереженню культурної спадщини, традицій та звичаїв. Водночас інтерес туристів до історичних та культурних об'єктів стимулює їхнє відновлення та охорону, а залучення громади до організації туристичних маршрутів, святкових заходів і відновлення пам'яток сприяє підвищенню соціальної активності та згуртованості місцевого населення.

Екологічний аспект рекреаційного туризму полягає в залежності його розвитку від стану природного середовища. Ландшафти, національні парки, заповідники та водойми приваблюють туристів, однак неконтрольоване використання ресурсів може погіршити їхній стан. Тому важливим є впровадження екологічно безпечних практик, таких як сортування відходів, раціональне використання ресурсів та мінімізація шкідливого впливу на екосистеми. Природоохоронні ініціативи створюють додаткову цінність для туристичних послуг і приносять вигоди громадам.

Розвиток туристичної інфраструктури є ключовим для залучення відвідувачів. Для цього необхідно інвестувати в покращення транспортних шляхів, створення закладів харчування, місць проживання та відпочинку, а також туристичних інформаційних центрів. Поліпшення інфраструктури не лише стимулює розвиток туризму, а й підвищує якість життя місцевих жителів, розширюючи доступ до соціальних, медичних та освітніх послуг, що сприяє залученню молоді та робочої сили [17].

Водночас рекреаційний туризм стикається з низкою викликів. До них належить нестача інфраструктури, недостатнє фінансування та обмежені маркетингові ресурси для просування туристичних продуктів. Важливим завданням є забезпечення сталого розвитку туризму, щоб зростання туристичних потоків не призводило до виснаження природних ресурсів та деградації екосистем.

Перспективи розвитку рекреаційного туризму пов'язані з впровадженням інноваційних підходів до управління, створенням публічно-приватних партнерств, залученням інвестицій в інфраструктуру та використанням сучасних інформаційних технологій. Розвиток туристичних кластерів та співпраця між громадами дозволяє формувати комплексні туристичні маршрути та підвищувати якість послуг. Таким чином, рекреаційний туризм стає потужним інструментом розвитку територіальних громад, оскільки забезпечує економічні, соціальні та культурні вигоди [28]. Для повної реалізації цього потенціалу необхідно вирішувати проблеми інфраструктури, забезпечувати сталий розвиток природних ресурсів та ефективно управляти туристичними потоками.

Разом із тим розвиток рекреаційної сфери в Україні супроводжується низкою серйозних проблем. Серед них – руйнування інфраструктури внаслідок бойових дій, обмеженість інвестиційних ресурсів, нерівномірна транспортна доступність регіонів і дефіцит кваліфікованих кадрів у сфері рекреації. Крім того, актуальним залишається питання формування безпечних умов для відпочинку, що є базовою передумовою відновлення внутрішнього та в'їзного туризму [29].

Отже, сучасний розвиток рекреаційного туризму в світі та в Україні відбувається під впливом інновацій, зміни поведінки споживачів і глобальних викликів. Галузь поступово трансформується у більш технологічну, екологічно відповідальну та орієнтовану на потреби споживачів. Для забезпечення її сталого зростання в Україні необхідно впроваджувати комплексний підхід, що передбачає стратегічне планування, залучення інвестицій, використання міжнародного досвіду та водночас збереження національної специфіки й природного потенціалу.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Природно-рекреаційні та культурні ресурси Закарпатської області як основа туристичної привабливості

Закарпатська область розміщується у південно-західній частині України та вирізняється своїм прикордонним положенням, адже безпосередньо межує одразу з кількома державами Європи. На заході та південному заході вона має спільні кордони з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, а на сході та північному сході – зі Львівською й Івано-Франківською областями України. Таке розташування на перетині міжнародних шляхів формує для регіону вагомі геоекономічні можливості, сприяючи активному розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, транскордонної співпраці, міжнародної торгівлі та транспортно-логістичної інфраструктури.

Система адміністративно-територіального устрою області є досить розгалуженою. Територія регіону поділена на 13 районів, у межах яких функціонує 11 міст (рис.2.1). П'ять із них мають статус міст обласного значення. Крім того, на Закарпатті налічується 19 селищ міського типу та понад три сотні сільських рад. Загальна кількість населених пунктів становить 609, і майже третина з них – 193 – офіційно віднесені до гірських. Така структура розселення суттєво впливає на соціально-економічний розвиток регіону, особливості інфраструктури та умови проживання населення.

У географічному вимірі Закарпатська область має відносно компактні розміри. Вона простягається зі сходу на захід приблизно на 184 кілометри, тоді як відстань з півночі на південь сягає близько 80 кілометрів. Адміністративним центром регіону є місто Ужгород – найзахідніше обласне місто України.

Природно-географічні умови Закарпаття значною мірою визначаються гірським рельєфом. Велику частину території займають Карпати, які формують унікальний ландшафт, кліматичні умови та природні ресурси області. З півночі

регіон захищений Карпатським хребтом, на північному заході простягаються Татри, а з південного боку – відроги Західних Румунських гір та Мараморошський гірський масив. Така конфігурація природних бар'єрів створює своєрідну природну замкненість області, водночас забезпечуючи сприятливі умови для розвитку рекреації, туризму, лісового та гірського господарства [30].

Рисунок 2.1 – Закарпатська область

Важливу роль у сполученні Закарпаття з іншими регіонами України відіграють гірські перевали. Серед них вирізняються Яблуницький, Вишківський, Ужоцький, Вerveцький і Воловецький перевали, висота яких коливається в межах від 931 до 1614 метрів над рівнем моря. Саме через ці перевали проходять основні транспортні артерії, що з'єднують область з рештою території країни. Хоча гірський рельєф ускладнює транспортне сполучення та економічні зв'язки, він водночас формує значний туристично-рекреаційний потенціал регіону.

У сучасних умовах Закарпатська область входить до складу 27 адміністративних регіонів незалежної України. Загальна площа області становить близько 12,8 тисячі квадратних кілометрів, що дорівнює приблизно 2,1% території держави. За цим показником регіон є меншим за середньостатистичну область України приблизно у півтора-два рази. Порівняно з найбільшою за площею Одеською областю, яка охоплює понад 33 тисячі квадратних кілометрів, Закарпаття є майже утричі меншим.

Після 2022 року туристична галузь Закарпатської області, незважаючи на складні умови воєнного часу, демонструє відносну стійкість і поступове відновлення. Про це свідчить динаміка надходжень від туристичного збору до місцевих бюджетів. У 2023 році цей показник склав 22 млн 160 тис. грн, що на 13,8% перевищило рівень попереднього року, а у 2024 році надходження зросли до 23 млн 171 тис. грн, що означає додаткове зростання на 4,6% у порівнянні з 2023 роком. Така позитивна тенденція підтверджує важливу роль туризму в економічному житті регіону та підкреслює значення природно-рекреаційних і культурних ресурсів як ключової основи відновлення та підвищення туристичної привабливості Закарпаття.

Природні ресурси області (рис.2.2) є базовим чинником розвитку рекреаційного туризму. Закарпаття охоплює значну частину Українських Карпат, що вирізняються різноманітними ландшафтами, сприятливими кліматичними умовами та високим рівнем біорізноманіття. На території регіону функціонують національні природні парки та заповідні об'єкти загальнодержавного і міжнародного значення. Одним із найвідоміших є національний природний парк «Синевир», центральною атракцією якого виступає однойменне високогірне озеро, оточене хвойними лісами. Цей об'єкт традиційно приваблює туристів, орієнтованих на споглядання природи, піші мандрівки та екологічний відпочинок [31].

У 2024 році чотири провідні природоохоронні території області – НПП «Синевир», Карпатський біосферний заповідник, Ужанський національний природний парк та парк «Зачарований край» – загалом відвідали понад 170 тис.

осіб. Хоча цей показник був на 21% нижчим, ніж у 2023 році, зменшення зумовлювалося загальнодержавними безпековими та логістичними обмеженнями, а не втратою інтересу до регіону. Особливе значення має Карпатський біосферний заповідник, який включено до мережі об'єктів ЮНЕСКО. Його праліси, гірські хребти та унікальні екосистеми створюють передумови для розвитку сталого та зеленого туризму. Після 2022 року в регіоні активізувалися локальні ініціативи, спрямовані на поєднання охорони природи та туристичної діяльності, зокрема створення екоферм і проєктів органічного землеробства, які сприяють відродженню сільських територій [32].

Рисунок 2.2 – Туристично-рекреаційні ресурси Закарпаття

Рекреаційні ресурси Закарпаття тісно переплітаються з природними та розширюють спектр туристичних послуг. Закарпатська область добре відома своїми мінеральними й термальними водами, що використовуються в санаторно-курортному лікуванні та спа-туризмі. Курортні зони Берегівщини та Свалявщини традиційно приваблюють відвідувачів, орієнтованих на

оздоровлення та відновлення. Водночас гірські райони активно розвивають зимові види туризму: курорти Пилипець і Подобовець модернізують підйомники, розширюють мережу трас і супутню інфраструктуру.

Важливим показником зростання рекреаційного потенціалу стало збільшення кількості закладів розміщення. У 2023 році їхня кількість зросла з 511 до 705 об'єктів, що свідчить про зацікавленість інвесторів та адаптацію туристичного бізнесу до нових умов. Значна увага приділяється розвитку активних форм відпочинку, зокрема пішохідного, велосипедного та гірського туризму. Марковані маршрути різного рівня складності, особливо в гірських районах, сприяють залученню внутрішніх туристів. Після 2022 року рекреаційний туризм у регіоні значною мірою переорієнтувався на внутрішній ринок, зосереджуючись на безпечних та доступних напрямках, що дозволило у 2023 році досягти показників, близьких до довоєнних [33].

Не менш важливу роль у формуванні туристичного іміджу Закарпаття відіграють культурні ресурси. Регіон характеризується багатою мультикультурною спадщиною, сформованою під впливом української, угорської, румунської, словацької та ромської культур. Це різноманіття проявляється в архітектурі, народних традиціях, гастрономії та святкових заходах. Значну туристичну цінність мають історико-архітектурні пам'ятки, зокрема замки «Паланок» у Мукачеві та Ужгородський замок, які є провідними центрами екскурсійного туризму.

У 2024 році найбільші музеї області загалом відвідали майже 580 тис. осіб, що на 14% більше, ніж роком раніше. Зростанню відвідуваності сприяли активна екскурсійна діяльність, тематичні виставки та соціальні ініціативи, зокрема безкоштовний доступ для військовослужбовців. Важливим чинником туристичної активності залишаються фестивалі та культурні події, які популяризують нематеріальну спадщину регіону. Винні, гастрономічні, етнографічні та ремісничі фестивалі не лише приваблюють туристів, а й стимулюють розвиток місцевого підприємництва та зайнятості населення.

Синергія природно-рекреаційних і культурних ресурсів суттєво підсилює туристичну конкурентоспроможність Закарпаття. Поєднання унікальних ландшафтів, історичних пам'яток і живих традицій створює комплексний туристичний продукт. Визнання окремих населених пунктів, зокрема Колочави, Нижнього Селища, Квасів і Лумшорів, як зразкових туристичних сіл на міжнародному рівні підтверджує ефективність такого підходу. Водночас розвиток туризму стикається з низкою викликів, серед яких недостатня інфраструктура в гірських районах та загальні наслідки війни, що зумовлює потребу в цільових інвестиціях і державній підтримці.

Отже, природно-рекреаційні та культурні ресурси Закарпатської області становлять фундамент її туристичної привабливості та економічної стійкості. Позитивна динаміка туристичного збору, зростання відвідуваності музеїв і культурних заходів свідчать про значний потенціал регіону. Подальший розвиток інфраструктури, збереження ресурсів і системна промоція можуть забезпечити Закарпаттю вагомі позиції не лише на внутрішньому, а й на європейському туристичному ринку.

2.2 Туристична інфраструктура та послуги рекреаційного спрямування

Закарпатська область посідає одне з провідних місць серед туристичних регіонів України завдяки розвиненій туристичній інфраструктурі та різноманіттю рекреаційних послуг, орієнтованих на оздоровлення, активний відпочинок і релаксацію. Навіть у складних умовах після 2022 року туристична галузь регіону демонструє стійкість і позитивну динаміку розвитку, про що переконливо свідчить зростання туристичного збору: у 2025 році його обсяг досяг майже 32 млн грн (31,886 млн грн), що на 37,6% перевищує показник 2024 року. Така динаміка відображає збільшення туристичних потоків, розширення мережі закладів розміщення та активізацію інвестицій у туристичну інфраструктуру [34].

Важливою складовою туристичного потенціалу Закарпаття є система розміщення туристів, яка зазнала суттєвого розвитку після 2022 року. Переорієнтація туристичного попиту на внутрішній ринок і безпечні регіони сприяла активному зростанню кількості об'єктів розміщення. Сьогодні в області функціонує понад 700–800 готелів, санаторіїв, баз відпочинку, приватних садиб і котеджів. Значну роль відіграє малий бізнес, зокрема приватні садиби та апартаменти, на які припадає близько 47% туристичного збору. Водночас великі готельні та санаторно-курортні комплекси у 2025 році забезпечили вже 53% надходжень, що свідчить про зростання частки якісних об'єктів із розширеним спектром послуг, зокрема SPA-зонами, басейнами та програмами «все включено».

Санаторно-курортний фонд області охоплює близько 20–25 профільних санаторіїв, а також численні готелі, які поєднують проживання з оздоровчими процедурами. Найбільш популярними залишаються курортні зони Поляни, Сваляви, Солотвина, Берегова, Косино та Шаяна. Цінова політика у 2025–2026 роках є доволі гнучкою: від доступних варіантів розміщення до преміум-комплексів із термальними басейнами та SPA, що розширює цільову аудиторію туристів. Багато закладів адаптувалися до сучасних викликів, впровадивши автономні джерела енергії, сімейні та дитячі програми, pet-friendly сервіси, а також організовані екскурсії й активності на території [35]

Основа рекреаційних послуг Закарпаття, становлять природні ресурси, насамперед мінеральні та термальні води, а також гірський ландшафт. Бальнеологічний туризм є одним із ключових напрямів, що забезпечує цілорічний туристичний попит. Термальні комплекси Косино, Берегова, Солотвина, Велятина та Шаяна пропонують широкий спектр оздоровчих процедур, включаючи купання в термальних басейнах, чани, масажі та бальнеотерапію. Ці послуги користуються особливою популярністю в осінньо-зимовий період, поєднуючи оздоровлення з комфортним відпочинком [36].

На території Закарпатської області виявлено понад 360 джерел мінеральних вод, які характеризуються різноманітними лікувальними

властивостями. Серед них близько 60 основних родовищ мають значний лікувальний потенціал і можуть застосовуватися для санаторно-курортного лікування. З усіх 205 освоєних в Україні родовищ мінеральних вод, 38 зосереджено в Закарпатті, що підкреслює регіональне значення області для розвитку бальнеологічного туризму та оздоровчих комплексів.

Найбільш активно використовуються родовища в Свалявському та Хустському районах, зокрема Полянське, Свалявське та Голубинське джерела у Свалявському районі, а також Шаянське джерело Хустського району. Менш інтенсивно експлуатуються родовища у Міжгірському, Ужгородському та Хустському районах, зокрема Соймівське, Дравецьке та Драгівське джерела.

Мінеральні води регіону використовуються як для лікувальних процедур, так і для виробництва фасованої мінеральної води. Особливу увагу приділено термальним зонам, де вода застосовується для організації відпочинку та оздоровлення туристів. Завдяки природному потенціалу Закарпаття має змогу поєднувати лікувальний та рекреаційний туризм, забезпечуючи високий рівень сервісу та широкі можливості для відпочинку в цілорічному режимі.

На карті області (рис. 2.3) позначено основні термальні зони, що дозволяє планувати розвиток санаторно-курортної інфраструктури та маршрути туристичного відвідування, а саме основні термально-рекреаційні комплекси Закарпатської області: 1 - Косино, 2 – Солотвино, 3 – Велятино, 4 - Ужок, 5 – Берегове, 6 - Поляна, 7 – Свалява, 8 – Шаян, 9 – Дийда, 10 – Кваси.

Рисунок 2.3 – Термальні зони Закарпаття

Термальний комплекс «Косино» є одним із найбільших і найвідвідуваніших оздоровчо-рекреаційних об'єктів Закарпатської області. Він розташований у селі Косонь Берегівського району, на території унікального природного середовища – дубового гаю віком понад 200 років. Завдяки поєднанню сучасної інфраструктури та природних лікувальних ресурсів комплекс орієнтований на сімейний відпочинок, оздоровлення та релаксацію. Функціонування закладу здійснюється протягом усього року, незалежно від погодних умов: відкриті термальні басейни доступні навіть у зимовий період, що створює особливу рекреаційну атмосферу та підвищує туристичну привабливість об'єкта.

Ключовою особливістю комплексу є використання унікальної термальної води, яка видобувається зі свердловини глибиною понад 1100 метрів. На поверхню вода надходить із температурою близько $+55\text{ }^{\circ}\text{C}$ та після технологічного охолодження подається в басейни з комфортним температурним режимом у межах $+36\text{--}42\text{ }^{\circ}\text{C}$. Високий рівень мінералізації води, що становить від 8,5 до 11 г/л, зумовлює її лікувально-профілактичні властивості. За хімічним складом вона містить значну кількість заліза (приблизно 1,62 мг/л), а також марганець, калій, натрій, кремній, фтор, цинк та інші біологічно активні мікроелементи [37].

Завдяки такому мінеральному складу термальна вода комплексу «Косино» рекомендована для профілактики та лікування захворювань опорно-рухового апарату, серцево-судинної та нервової систем, а також при окремих шкірних захворюваннях. Крім того, регулярне використання термальних процедур сприяє загальному зміцненню організму, зниженню рівня стресу та покращенню психоемоційного стану. З лікувально-профілактичною метою рекомендована тривалість перебування в гарячих басейнах не перевищує 20–30 хвилин за один сеанс, що відповідає загальноприйнятим бальнеологічним нормам.

Вагомим сегментом туристичного ринку залишається зимовий активний туризм. Гірськолижні курорти Драгобрат, Пилипець, Подобовець, Ізки та Воловець після 2022 року активно модернізуються: розширюється мережа трас, оновлюються підйомники, впроваджуються системи штучного засніження. Поєднання гірськолижного відпочинку з відвідуванням термальних комплексів суттєво підвищує конкурентоспроможність регіону у зимовий сезон.

Поряд із цим розвиваються й інші напрями рекреаційної діяльності, зокрема SPA- та велнес-туризм, екотуризм і різні форми активного відпочинку. Пішохідні та велосипедні маршрути, кемпінги, трекінг, рафтинг і кінні прогулянки формують привабливу пропозицію для туристів у теплу пору року. Окрему увагу приділено розвитку інклюзивного туризму, що передбачає адаптацію об'єктів інфраструктури для осіб з інвалідністю.

Після 2022 року в області реалізуються програми з удосконалення туристичної інфраструктури, які охоплюють маркування маршрутів, облаштування парковок, санітарних зон і туристичних фотолокацій. Важливим кроком стало покращення транспортного сполучення, зокрема розвиток залізничної інфраструктури та міжнародних напрямків. Разом із тим туристична галузь стикається з низкою проблем, серед яких перевантаження доріг у гірських районах, екологічні виклики та потреба в подальшій модернізації транспортної мережі. Зростання туристичного збору, зокрема у таких центрах, як Поляна та Ужгород, створює фінансові передумови для поступового вирішення цих питань.

Отже, туристична інфраструктура та рекреаційні послуги Закарпатської області формують комплексний і конкурентоспроможний туристичний продукт. Поєднання унікальних природних ресурсів, сучасних оздоровчих і готельних комплексів та адаптації до нових соціально-економічних умов забезпечує регіону можливість цілорічного розвитку туризму. Позитивна динаміка показників у 2024–2025 роках підтверджує значний потенціал Закарпаття та його перспективи інтеграції в європейський туристичний простір.

2.3 Аналіз туристичних потоків та попиту на рекреаційно-туристичні послуги

Закарпатська область залишається одним із провідних центрів внутрішнього туризму України, демонструючи стійке зростання туристичних потоків після 2022 року. Незважаючи на виклики війни, регіон зберіг безпечний та привабливий статус для різних видів відпочинку – оздоровчого, культурного, екологічного та активного. Основними показниками розвитку туристичної сфери є обсяг туристичного збору, відвідуваність національних парків, музеїв та термальних комплексів, а також загальні тенденції попиту, які відображають динаміку туристичних потоків та пріоритети відвідувачів. Дані за 2023–2025 роки демонструють поступове відновлення та перевищення довоєнних показників у багатьох сегментах.

Туристичний збір виступає ключовим індикатором обсягів офіційного туристичного потоку, оскільки він стягується за послуги розміщення. У 2023 році Закарпатська область отримала понад 22 мільйони гривень туристичного збору, що на 13,8% перевищує показник 2022 року. У 2024 році надходження зросли до 23,1 мільйона гривень, що на 4,6% більше порівняно з попереднім роком і стало рекордним результатом на той час. Особливо суттєвий стрибок спостерігався у 2025 році, коли обсяг збору сягнув майже 32 мільйонів гривень, що на 37,6% більше, ніж у 2024 році. Ця динаміка свідчить про активне відновлення внутрішнього туризму та збільшення туристичних потоків навіть за

складних умов. За перші місяці 2026 року тенденція збережена: у січні туристичний збір перевищив три мільйони гривень, що на 21,7% більше, ніж у січні 2025 року. Лідерами за надходженнями залишаються курортні території з розвиненою оздоровчою інфраструктурою, зокрема Полянська громада, Ужгородська та Баранинська громади, а також Косонь, що підкреслює концентрацію попиту на термальні та оздоровчі зони [38].

Відвідуваність ключових туристичних об'єктів підтверджує високий попит на природні та культурні ресурси регіону. Національні парки та заповідники, такі як Синевир, Карпатський біосферний, Ужанський та «Зачарований край», щорічно приймають сотні тисяч туристів. Так, у 2024 році їх відвідали понад 170 тисяч осіб, тоді як у 2025 році цей показник зріс до понад 200 тисяч, а найбільшу відвідуваність зафіксовано у НПП «Синевир». Музеї та історичні об'єкти також користуються стабільною популярністю. У 2024 році сім найбільших закладів області відвідали близько 579 тисяч осіб, а у 2025 році цей показник зріс до понад 660 тисяч відвідувачів. Важливо, що значна частина відвідувань пов'язана із соціальною складовою - безкоштовним доступом для військовослужбовців, що підкреслює поєднання культурного розвитку та патріотичних ініціатив.

Попит на рекреаційно-туристичні послуги регіону концентрується переважно на оздоровчому та термальному туризмі. Популярність курортів, таких як Косино, Поляна, Солотвино, Берегово та Шаян, забезпечується високим рівнем сервісу, цілорічним функціонуванням об'єктів та оздоровчими властивостями мінеральних і термальних вод. Комплекс «Термальні води Косино» залишається одним із лідерів регіонального ринку завдяки широкому спектру послуг і зручним тарифним пропозиціям, а курорт Поляна привертає увагу туристів поєднанням санаторно-курортних послуг та лікувальних мінеральних джерел. Гірськолижні курорти, зокрема Драгобрат, Пилипець та Подобовець, також демонструють відновлення відвідуваності, особливо в зимовий сезон, завдяки комбінації активного відпочинку зі спа та термальними процедурами. Важливим є й розвиток внутрішнього туризму, адже основними

відвідувачами є українці з інших регіонів, тоді як іноземні туристи, особливо з Росії, практично відсутні. Зростання літнього потоку в Карпатах становило близько 70%, а популярність набувають екотуризм, гастрономічні маршрути та фестивальні заходи. Значна частка внутрішньо переміщених осіб також впливає на довгострокове розміщення в регіоні [39].

Серед факторів зростання туристичного потоку варто виділити безпеку регіону, близькість до кордонів ЄС, інвестиції в інфраструктуру, включно з новими басейнами, готелями та маркуванням туристичних маршрутів, а також активну промоцію через фестивалі та туристичні відзнаки. Одночасно існують певні виклики, зокрема перевантаження курортних зон у пікові періоди, наявність тіньового сектору, складна логістика в гірських районах та сезонність туристичного потоку.

За результатами 2024 року, згідно табл. 2.1 надходження туристичного збору до місцевих бюджетів Закарпатської області досягли рекордного рівня та склали 23 млн 171 тис. 400 грн. Це на 4,6% більше порівняно з 2023 роком, коли обсяг туристичного збору становив 22 млн 160 тис. 700 грн. Своєю чергою, показники 2023 року перевищили рівень 2022 року на 13,8%, що свідчить про стабільну позитивну динаміку розвитку туристичної галузі регіону навіть в умовах воєнного стану.

Таблиця 2.1 – Туристичний збір у Закарпатській області за 2024 рік

Показник / Територія	Сума, млн грн
Загальний обсяг туристичного збору (2024)	23,171
у т.ч. сплачено фізичними особами	12,8
у т.ч. сплачено юридичними особами	10,4
Загальний обсяг туристичного збору (2023)	22,161
Темп зростання 2024/2023, %	+4,6

Джерело: узагальнено на основі джерела [40]

Проведений аналіз туристичного збору в Закарпатській області за 2021–2024 роки (табл. 2.2) свідчить про стабільне зростання надходжень до місцевих бюджетів. У 2021 році обсяг туристичного збору становив близько 15,4 млн грн, тоді як у 2022 році цей показник зріс до 19,5 млн грн, що на 26,6 % більше порівняно з попереднім роком. Значне зростання пояснюється підвищенням популярності Закарпаття як безпечного туристичного регіону в умовах воєнного стану та активізацією внутрішнього туризму.

Таблиця 2.2 – Туристичний збір у Закарпатській області у 2021–2024 рр.

Рік	Сума туристичного збору, млн.грн	Темп зміни до попереднього року, %
2021	15,4	-
2022	19,5	+26,6
2023	22,161	+13,8
2024	23,171	+4,6

Джерело: узагальнено на основі джерела [40]

У 2023 році надходження туристичного збору досягли 22,161 млн грн, що на 13,8 % перевищило показники 2022 року. Позитивна тенденція збереглася і в 2024 році, коли туристичний збір склав рекордні 23,171 млн грн, збільшившись ще на 4,6 %.

Упродовж 2025 року надходження туристичного збору до місцевих бюджетів Закарпатської області становили 31,9 млн гривень, що на 8,7 млн грн більше, ніж у 2024 році. Позитивна динаміка свідчить про активний розвиток туристичної галузі регіону та зростання ролі туризму у формуванні доходної частини бюджетів територіальних громад.

Найбільші обсяги надходжень туристичного збору зафіксовано у Полянській територіальній громаді – 6 млн 177 тис. грн, Ужгородській територіальній громаді – 5 млн 82 тис. грн, а також у Баранинській територіальній громаді – 2 млн 723 тис. грн [41].

У 2025 році до місцевих бюджетів Закарпатської області сплачено 31 млн 886 тис. грн туристичного збору, що на 37,6% більше аналогічного періоду 2024 року.

Туристичний збір, сплачений фізичними особами-підприємцями становить 18 589,1 тис. грн, а збір, сплачений юридичними особами – 13 296,9 тис. грн, повідомляє Управління туризму та курортів Закарпатської обласної військової адміністрації.

Найбільші суми туристичного збору (рис. 2.4) надійшли до бюджетів територіальних громад:

Поляни – 6 177, тис. грн (19% від загальної цифри в регіоні)

Ужгорода – 5 082,1 тис. грн (16%)

Баранинців – 2 723,0 тис. грн (9%)

Косоні – 2 344,4 тис. грн (7%)

Мукачева – 1 937,7 тис. грн (6%)

Пилипча – 1 722,2 тис. грн (5%)

Ясіні – 1 599,2 тис. грн (5%)

Вишкова – 1 430,5 тис. грн (5%)

Берегова – 1 416,5 тис. грн (4%)

Виноградова – 1 230,8 тис. грн (4%).

Разом до бюджетів цих громад за 12 місяців 2025 року сплачено 25 млн 663 тис. туристичного збору, що становить понад 80% цього сплаченого податку в регіоні у 2025 році [42].

Рисунок (2.4) демонструє розподіл часток між окремими територіальними громадами. Найбільшу частку займає категорія «Інші громади разом» – 20%, що свідчить про значний сукупний внесок менш представлених громад. Серед окремих громад лідером є Полянська громада з часткою 19%, а друге місце посідає Ужгородська громада – 16%. Разом вони формують понад третину загального показника, що вказує на їхню провідну роль у досліджуваному процесі.

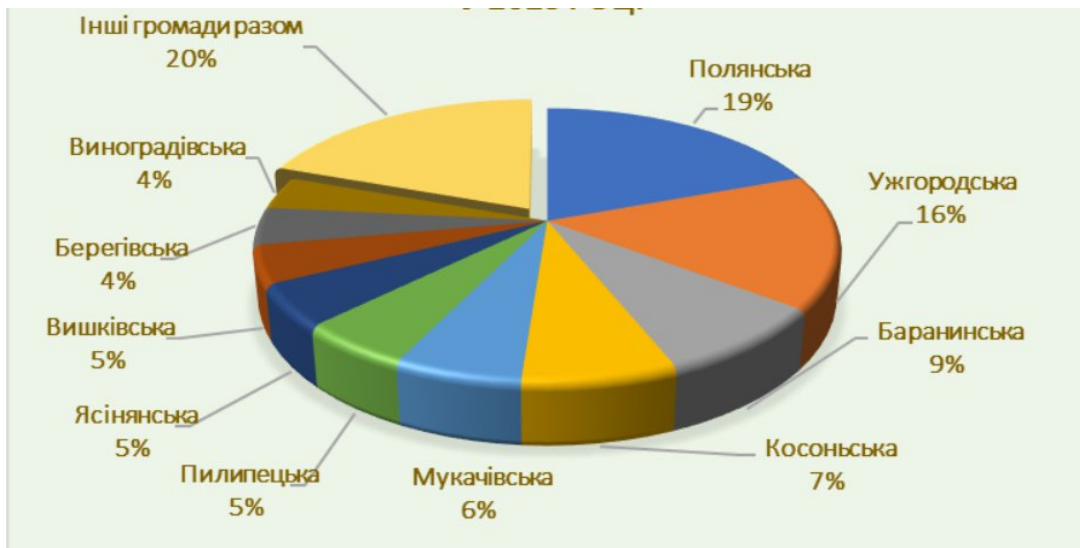

Рис. 2.4 – Надходження туристичного збору в 2025 році до місцевих бюджетів Закарпатської області

Відповідно до законодавства, туристичний збір сплачують фізичні особи – туристи, які тимчасово перебувають на території громади та користуються послугами з розміщення, а також суб'єкти господарювання, які надають послуги розміщення, несуть обов'язок нарахування та перерахування збору до місцевого бюджету.

Надходження туристичного збору є важливим джерелом фінансування місцевих програм розвитку, зокрема у сфері благоустрою, інфраструктури та туристичної привабливості громад Закарпаття.

Отримані результати свідчать про поступове відновлення та розвиток туристичної галузі Закарпатської області, зростання попиту на рекреаційно-туристичні послуги та посилення економічної ролі туризму в регіоні. Крім того, позитивна динаміка підтверджує високий потенціал області для подальшого розвитку рекреаційного туризму навіть в умовах сучасних соціально-економічних викликів.

Показники відвідуваності природоохоронних територій Закарпаття у 2022 році зазнали істотного скорочення. Причиною стала повномасштабна збройна агресія проти України, яка суттєво вплинула на туристичну сферу. Военні ризики, обмеження пересування населення, зміни транспортних маршрутів,

скорочення платоспроможного попиту та концентрація ресурсів на гуманітарних і безпекових завданнях спричинили зменшення туристичних потоків до природно-рекреаційних об'єктів області.

Упродовж 2023–2024 років сформувалася тенденція до поступового відновлення туристичної активності. Адаптація суб'єктів туристичної діяльності до нових умов господарювання, посилення ролі внутрішнього туризму та зростання попиту на відпочинок у відносно безпечних регіонах країни сприяли збільшенню кількості відвідувачів окремих природоохоронних територій. Значний рекреаційний ресурс національних парків почав використовуватися для фізичного відновлення населення, психологічного розвантаження та реабілітаційних програм для військовослужбовців і внутрішньо переміщених осіб.

Найвищі темпи приросту відвідуваності у 2024 році продемонстрував Національний природний парк «Ужанський», де кількість відвідувачів збільшилася на 108,5 % порівняно з попереднім роком. Подібна динаміка пов'язана з прикордонним розташуванням території, розширенням міжнародних контактів у межах транскордонних ініціатив та підвищенням інтересу до екологічного туризму. Водночас у Національному природному парку «Синевир» зафіксовано зниження відвідуваності на 19,6 %, а в Карпатському біосферному заповіднику на 39,3 %. Скорочення показників пояснюється складністю транспортного сполучення з окремими гірськими районами, обмеженнями у функціонуванні туристичної інфраструктури та нерівномірними темпами відновлення туристичного ринку [43].

Незважаючи на збереження низки викликів, результати аналізу свідчать про поступове повернення інтересу до природно-рекреаційних територій Закарпаття. Подальше нарощування туристичних потоків потребує модернізації транспортної інфраструктури, покращення доступності туристичних локацій, розширення мережі рекреаційних послуг та підвищення рівня сервісного забезпечення відвідувачів. Значний потенціал мають програми оздоровчого,

екологічного та реабілітаційного туризму, орієнтовані на різні категорії населення в умовах тривалого воєнного періоду (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Динаміка відвідуваності національних природних парків
Закарпаття (2021–2024 рр.)

Назва природоохоронного об'єкта	Кількість відвідувачів у 2021 році	Кількість відвідувачів у 2022 році	Кількість відвідувачів у 2023 році	Кількість відвідувачів у 2024 році	Динаміка 2024/2023, %
Національний природний парк «Синевир»	200 000	99 271	186 100	149 600	-19,6
Національний природний парк «Ужанський»	120 000	1 700	1 967	4 100	+108,5
Національний природний парк «Зачарований край»	3 000	1 035	2 835	2 500	-11,8
Карпатський біосферний заповідник	30 000	10 006	28 000	17 000	-39,3
Разом	353 000	112 012	218 902	173 394	-20,8

Джерело: узагальнено на основі джерела [46]

Найбільші обсяги туристичного збору традиційно забезпечили населені пункти з розвинутою рекреаційною інфраструктурою. Лідером за

надходженнями стало село Поляна, яке поповнило місцевий бюджет майже на 4,5 млн грн. Високі показники зафіксовано й в обласному центрі Ужгороді, де сума туристичного збору склала близько 4 млн грн. До трійки лідерів також увійшло село Баранинці з показником 2,3 млн грн [44].

Рис. 2.3 Туристичний збір на Закарпатті за 2024 рік [62]

Суттєвий внесок у формування туристичних доходів зробили й інші популярні локації області. Зокрема, Косонь та Мукачево забезпечили по 1,6 млн грн кожне, а місто Берегове, відоме своїми термальними ресурсами, – 1,3 млн грн. Помітними залишаються й гірські туристичні центри: Пилипець і Вишка спільно принесли до місцевих бюджетів понад 1,6 млн грн туристичного збору.

Водночас туристична сфера Закарпаття виконує важливу соціальну функцію. Санаторно-курортні заклади області активно співпрацюють із Збройними силами України, забезпечуючи реабілітацію та оздоровлення військовослужбовців. За інформацією, наданою дванадцятьма закладами, у період дії воєнного стану безкоштовне оздоровлення отримали 8 065 військових і членів їхніх родин, ще 27 731 особа скористалася послугами на пільгових умовах. Як зазначають в Управлінні туризму та курортів Закарпатської обласної військової адміністрації, санаторії регіону поступово перетворюються на ключові центри відновлення та реабілітації населення.

Паралельно область активно працює над міжнародною туристичною співпрацею. Туристичний потенціал Закарпаття було презентовано в регіонах Тіроль (Австрія) та Задарська жупанія (Хорватія) з метою напрацювання спільних проєктів, обміну досвідом у сфері туризму, цифровізації та надання адміністративних послуг. Також налагоджено партнерські контакти з угорською стороною, зокрема у напрямі розвитку бальнеологічного та рекреаційного туризму [45].

Закарпаття є регіоном із багатою культурною спадщиною та етнічним різноманіттям. У містечках і селах краю щороку проходить безліч фестивалів та свят, що приваблюють тисячі туристів. Враховуючи широку насиченість традиціями, точно підрахувати всі події неможливо: практично в кожному районі організовуються заходи місцевого, регіонального та міжнародного значення. За даними обласного календаря, на сьогодні в Закарпатті відбувається понад 200 фестивалів.

Фестивальний туризм у регіоні активно розвивається. Система «Турінформ Закарпаття» протягом року збирає дані про культурні події, і аналіз запитів показує, що серед найпопулярніших фестивалів «Червене вино», «Біле вино», «Фестиваль різників», «Сакура фест», «Фестиваль вина та меду», гумористичний «Карпатський словоблуд», ковальський «Гамора», етнофестиваль «Гуцульська бринза» та книжковий ярмарок «Книжковий Миколай».

Умовно всі фестивалі (табл. 2.4) можна поділити на три категорії: винні, гастрономічні та фольклорно-етнографічні.

Найбільш відомі та впізнавані винні фестивалі, які стали своєрідними візитівками Закарпаття: «Червене вино», «Біле вино», «Сонячний напій», «Угочанська лоза», «Закарпатське Божоле». Свято молодого вина відзначають щороку в третій тиждень листопада. Особливістю регіону є те, що, окрім двох великих виноробень «Шато Чизай» та «Котнар» у Берегово, більшість виробників – це маленькі приватні господарства, які працюють за традиційними технологіями. Відвідувачі мають змогу дегустувати вино, спостерігати процес

виробництва та ознайомитися з виноградниками й погребями, що робить винні фестивалі особливо привабливими для туристів [46].

Таблиця 2.4 – Календар фестивальних заходів Закарпаття

Назва заходу	Тип заходу	Час проведення
«Червене вино»	Винний фестиваль	Січень
«Угочанська лоза»	Виноградарсько-винний фестиваль	Вересень
«Бограч-фест»	Гастрономічний фестиваль	Вересень
«Сирний фестиваль»	Гастрономічний фестиваль	Квітень
«Гуцульська бриндзя»	Гастрономічно-культурний фестиваль	Жовтень
«Етно-Човен»	Фольклорно-етнографічний фестиваль	Липень
«Фестиваль класичної музики» (Мукачево)	Музичний фестиваль	Серпень
«BeerFest Uzhhorod»	Фестиваль крафтового пива	Липень
«Карпатський гірський кінофестиваль»	Кінофестиваль	Вересень
«Transcarpathian Ultra Trail»	Спортивний захід (трейл)	Квітень / вересень
«Різдвяні ярмарки»	Культурно-розважальний захід	Грудень – січень

Джерело: узагальнено автором на основі власних досліджень

Найбільш відомі та впізнавані винні фестивалі, які стали своєрідними візитівками Закарпаття: «Червене вино», «Біле вино», «Сонячний напій», «Угочанська лоза», «Закарпатське Божоле». Свято молодого вина відзначають щороку в третій тиждень листопада. Особливістю регіону є те, що, окрім двох великих виноробень «Шато Чизай» та «Котнар» у Берегово, більшість виробників – це маленькі приватні господарства, які працюють за традиційними технологіями. Відвідувачі мають змогу дегустувати вино, спостерігати процес виробництва та ознайомитися з виноградниками й погребями, що робить винні фестивалі особливо привабливими для туристів [46].

Сезон винних фестивалів починається у Мукачеві фестивалем «Червоне вино» на свято Василя (старий Новий рік), продовжується фестивалем «Білого вина» у Берегово (лютий), а у травні проводиться «Сонячний напій» в Ужгороді, коли розквітають сакури та магнолії. Закриває серію осінній фестиваль молодого

вина «Закарпатське Божоле», який за рейтингом «Top-Fest» визнано кращим винним фестивалем України.

Гастрономічні фестивалі регіону дозволяють туристам ознайомитися з національною кухнею та локальними кулінарними традиціями. До популярних заходів належать: «Бичківські голубці», «Барлибашанський банош», «Гуцульська бринза», «Хустська бринза», «Верховинська яфіна», «Свято мелею», «Ягідне поле», «Золотий гуляш», «Сливовий леквар», «Лечо», «Срібний Татош», Фестиваль риболовів та угорської юшки, «Сонячний напій», «Угочанська лоза» та інші.

Закарпаття також є багатонаціональним регіоном, тут проживають представники понад 100 національностей. Саме тому щороку проводяться численні етнографічні та фольклорні фестивалі за участю румунської, словацької, русинської, угорської та німецької громад: «Мерцишор», «Словенська веселіца», «Фаш'янговий бал», «Червена Ружа» тощо.

Популярність здобувають і спортивні фестивалі з конкурсами, розвагами, лотереями, змаганнями, кінними прогулянками та поїздками на квадроциклах. Їх проводять у популярних курортних та гірськолижних зонах: фестиваль «На засніжених схилах Карпат» (с. Синяк, січень), «Зимові візерунки Воловецького краю» (с. Жденієво, лютий), «Свято Купала на Драгобраті» (полонина Драгобрат) та «Регата» (Ужгород, липень).

Важливим фактором розвитку фестивального туризму є доступність інформації про заходи та їх реклама. Більшість постійних фестивалів мають власні веб-сайти з програмами, інформацією про туристичну інфраструктуру та транспортне сполучення. Для зручності туристів розроблено календар фестивалів, який охоплює регулярні та підтверджені заходи. Туристично-інформаційні центри збирають і поширюють інформацію, сприяючи формуванню позитивного іміджу регіону та залученню відвідувачів [47].

Додатково для туристів і місцевого населення публікуються інформаційні видання, а детальна інформація доступна на офіційному сайті Туристично-

інформаційного центру Закарпаття. Це дозволяє ефективно планувати відвідування та популяризувати фестивальний туризм у регіоні.

Кошти, отримані від туристичного збору, спрямовуються на реалізацію інфраструктурних проєктів, зокрема ремонт і будівництво доріг, облаштування парковок і туристичних маршрутів, організацію культурних заходів, а також підтримку екологічних ініціатив. Такий підхід сприяє комплексному розвитку туристичних територій і підвищенню їхньої привабливості для відвідувачів [48].

Аналіз туристичних потоків (рис.2.3) Закарпатської області показує, що найбільша частка відвідувань припадає на екскурсії, які складають 21 % усіх поїздок. Основними центрами цього виду туризму є Ужгород та Мукачево, а також історико-культурний маршрут лінія Арпада, який приваблює молодь, зацікавлену у військово-патріотичному туризмі та історії Другої світової війни. Екскурсії по цих об'єктах забезпечують комплексне знайомство з регіональною спадщиною та формують інтерес до локальної історії серед різних категорій туристів.

На другому місці за популярністю розташувався гірськолижний туризм із часткою 11,4 %. Найбільш відвідувані курорти – Драгобрат, Красія та Подобовець. Ці локації відомі своїми доступними цінами та неформальною атмосферою, що робить їх привабливими для студентів і молодих компаній. Гірськолижні комплекси Закарпаття здатні забезпечити одночасно активний відпочинок і бюджетне розвагове середовище, що особливо важливо для молодіжного сегменту.

Екотуризмом на вершини Карпатських гір займає 12 % загального потоку. Популярні маршрути включають підйоми на Говерлу, Петрос та Піп-Іван. Цей вид активного відпочинку характеризується високою складністю, що приваблює молодь, яка шукає випробування себе, пригоди та мальовничі краєвиди, зручні для фотографій та соціальних мереж.

До категорії «культового» туризму (11%) належать відвідування таких природних та сезонних локацій, як Лавашова гора, сакури в Ужгороді, Долина

нарцисів та Шафранка. Ці об'єкти поєднують природну красу та фотогенічність, що робить їх популярними серед молоді в епоху Instagram і TikTok.

Рисунок 2.4 – Візуалізація розподілу різновидів рекреаційного туризму в Закарпатській області

Екотуризмом на вершини Карпатських гір займає 12 % загального потоку. Популярні маршрути включають підйоми на Говерлу, Петрос та Піп-Іван. Цей вид активного відпочинку характеризується високою складністю, що приваблює молодь, яка шукає випробування себе, пригоди та мальовничі краєвиди, зручні для фотографій та соціальних мереж.

До категорії «культового» туризму (11%) належать відвідування таких природних та сезонних локацій, як Лавашова гора, сакури в Ужгороді, Долина нарцисів та Шафранка. Ці об'єкти поєднують природну красу та фотогенічність, що робить їх популярними серед молоді в епоху Instagram і TikTok.

Менш складні гірські походи (8 %) представлені маршрутами Боржавського хребта та Анталовецької поляни, тоді як відвідування національних парків і заповідників (Синевир, Ужанський НПП, «Закарпатський край») складає 7,2 %. По 4,4 % туристів відвідують дегустації вин у Березівщині,

Мукачеві та Перечині або беруть участь у анімаційних заходах і фестивалях в Ужгороді, Косино, Чинадієво та Вільшанських водоспадах.

Менш поширені, але нішева та інстаграмно приваблива активність – рафтинг на Тисі (2,6 %) і спелеологія (1,2 %). Решта туристичних активностей складають 6,8 % загального потоку. Загалом структура туристичних потоків показує, що молодь Закарпаття поєднує активний та пізнавальний відпочинок із культурно-гастрономічними заходами, надаючи перевагу динамічним і фотогенічним локаціям.

У 2025 році нагороди Турінформ Закарпаття відзначили підприємців, організації та проєкти, які внесли значний внесок у розвиток туристичного сектору та популяризацію регіону [49].

1. Гастрономічна культура Закарпаття – сироварня «Мамин сир» (с. Золотарьово, керівник Наталія Ковач) була відзначена за відродження ремісничого сироваріння, високу якість продукції та системну промоцію локального крафту, створюючи унікальний гастрономічний досвід для туристів.

2. Туристичні ініціативи громад та районів – Тячівська районна державна адміністрація (керівник Павло Басараба) отримала нагороду за реалізацію проєкту «Тячівщина – соляний оберіг України», що популяризує історію солевидобутку та формує новий туристичний бренд.

3. Туристична подія Закарпаття – Юлія Дуб, Арт-простір «Ліс» (м. Ужгород), за організацію благодійного ярмарку «Сакура Фест 2025», який об'єднав десятки культурних подій та популяризував волонтерську діяльність.

4. Популяризація культури Закарпаття – туроператор «MUSE travel» (керівник Інеса Ізай) за проведення етнофестивалю «Цвіт Папороті», що поєднує народні традиції з сучасною творчою спільнотою, забезпечуючи емоційний та культурний досвід відвідувачів.

5. Медіависвітлення культурно-туристичного життя – Мирослава Гараздій, телеканал «21 канал» (м. Ужгород), за створення високоякісного медіаконтенту про культурну спадщину Закарпаття та популяризацію регіону серед туристів і мешканців.

6. Культурно-освітній проєкт року – Закарпатський обласний краєзнавчий музей ім. Т. Легоцького та Ужгородський замок (керівник Ольга Шумовська) за перетворення замку на освітньо-культурний хаб із мистецькими програмами, що залучають нові покоління та підвищують туристичну цінність об'єкта.

7. Туристична інфраструктура – АТ «Укрзалізниця» за розвиток євроколії між Ужгородом та країнами ЄС, що підвищує доступність регіону для іноземних туристів.

8. Туристичні ініціативи заповідних територій – Національний природний парк «Зачарований край» за створення нових еколого-освітніх маршрутів та формування культури відповідального туризму.

9. Популяризація активного туризму та природної спадщини – Сергій Прокоп, турорганізація «Експерсії Срібною Землею» (м. Мукачево), за системну роботу з популяризації пішохідного туризму та екологічної свідомості серед мандрівників.

10. Цифровізація туристичного простору – команда розробників мобільного додатку «Ужгород» (ТОВ «Комкор-Сервіс») за створення цифрового путівника з двомовною інформацією, маршрутами та сервісами для зручності туристів.

11. Волонтерська діяльність у сфері туризму – Максим Адаменко (м. Мукачево) за авторські благодійні екскурсії та події у замку «Паланок», що поєднують туризм із підтримкою ЗСУ та популяризацією волонтерства.

12. Музейні комплекси Закарпаття – Закарпатський музей народної архітектури та побуту (директор Василь Коцан) за розвиток музею як культурно-освітнього хабу та організацію знакових подій для сучасного відвідувача.

Таким чином, туристичні потоки Закарпаття у 2023–2025 роках демонструють чітке відновлення та зростання. Основними драйверами залишаються рекреаційні послуги – термальні та мінеральні комплекси, національні парки та музеї, з акцентом на оздоровлення та сімейний відпочинок. Виявлено, що основними туристичними магнітами для туристів є оздоровчо-

рекреаційні комплекси «Косино» та «Жайворонок», озеро Синевир, Долина нарцисів, гірськолижні й природні локації Карпат, а також історико-культурні пам'ятки – замок Паланок, Ужгородський замок і численні фестивальні заходи регіону. Закарпатська область має значний потенціал для подальшого розвитку рекреаційного туризму, особливо з урахуванням європейської інтеграції та принципів сталого туризму. Подальші інвестиції та системний моніторинг дозволять зберегти його лідерство на внутрішньому туристичному ринку.

РОЗДІЛ 3

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1 Ключові проблеми та бар'єри розвитку рекреаційного туризму в Закарпатській області

На сучасному етапі розвитку Закарпатська область активно використовує свій природно-географічний потенціал для створення конкурентоспроможного туристичного продукту, який поєднує сприятливі кліматичні умови, різноманіття ландшафтів та багату культурно-історичну спадщину. Завдяки цьому регіон стабільно входить до числа лідерів України за наявністю рекреаційних ресурсів та популярністю серед внутрішніх туристів. Основні напрями розвитку туристичної сфери включають гірськокожний, оздоровчий, екологічний, гастрономічний та етнокультурний туризм, рекреаційний, що забезпечує широку пропозицію та туристичну привабливість для різних категорій відвідувачів.

Туристично-рекреаційна інфраструктура Закарпаття постійно розвивається: сьогодні в області функціонує понад 300 туристичних об'єктів, близько 250 закладів розміщення, десятки санаторіїв і понад 30 джерел мінеральних вод, що використовуються з лікувальною метою. Зростання відвідуваності, особливо серед внутрішніх туристів, пояснюється покращенням транспортної доступності регіону, розвитком цифрових та інформаційних сервісів, а також ефективнішим використанням природних ресурсів. Ці тенденції сприяють трансформації туризму з сезонного характеру на більш рівномірний розподіл відвідуваності протягом року [50].

Разом із тим, територіальний розвиток туристичної сфери залишається нерівномірним. Гірські райони, такі як Рахівський, Міжгірський та Тячівський, розвиваються активніше завдяки стабільному попиту на зимові види відпочинку, тоді як рівнинні території залишаються менш залученими до туристичної економіки. Важливою проблемою є диспропорційність інвестицій у транспортну

та комунікаційну інфраструктуру: недостатня кількість якісних доріг, логістичних вузлів, цифрових навігаційних систем та екологічних стоянок, що обмежує можливості для розширення туристичних потоків.

Водночас у регіоні розвиваються нові форми туристичної активності, спрямовані на ознайомлення з природною та культурною спадщиною. Особливе місце займають туристично-краєзнавчі маршрути, зокрема екологічні стежки в Національному природному парку «Синевир», маршрут «Долина нарцисів», туристичний шлях «До витоків Тиси», а також історико-етнографічні маршрути Ужгородщини та Мукачівщини. Ці маршрути поєднують природні, культурні та освітні елементи, підвищуючи пізнавальну цінність туризму та сприяючи популяризації регіональної ідентичності. Вони створюють умови для розвитку екологічного та освітнього туризму, що передбачає не лише відпочинок, а й знайомство з історією та традиціями краю [51].

Суттєвим фактором розвитку туристичної галузі є міжнародне співробітництво у рамках транскордонних програм та проектів. Спільні ініціативи з країнами Центральної Європи реалізуються через програми INTERREG та Європейське об'єднання територіального співробітництва (EGTC) «Карпатський єврорегіон». В межах цих проектів здійснюється модернізація туристичної інфраструктури, відкриваються інформаційні центри, прокладаються туристично-культурні та екомаршрути, а також проводиться підготовка кадрів для роботи у сфері сталого туризму. Така співпраця сприяє інтеграції Закарпаття до європейського туристичного простору, підвищенню його інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності.

Проведено SWOT-аналіз рекреаційного туризму Закарпатської області, що охоплює сильні та слабкі сторони, можливості й загрози розвитку галузі. SWOT-аналіз є необхідним для комплексної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області, визначення ключових проблем і конкурентних переваг, а також формування ефективних стратегій розвитку рекреаційного туризму та підвищення туристичної привабливості Закарпаття (табл.3.1).

Таблиця 3.1 – SWOT-аналіз рекреаційного туризму в Закарпатській області

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
Вигідне географічне положення та близькість до країн ЄС	Недостатній рівень розвитку транспортної інфраструктури
Значний природно-рекреаційний потенціал (гори, ліси, мінеральні води)	Нерівномірний розвиток туристичної інфраструктури
Наявність термальних і бальнеологічних курортів	Сезонність окремих видів туризму
Багата культурна та історична спадщина	Недостатній рівень міжнародного маркетингу
Розвинена фестивальна культура	Проблеми з екологічним навантаженням у туристичних зонах
Етнокультурне різноманіття регіону	Обмежене фінансування туристичних проєктів
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
Розвиток екологічного та оздоровчого туризму	Воєнно-політична нестабільність в Україні
Залучення іноземних інвестицій	Конкуренція з європейськими курортами
Європейська інтеграція та транскордонне співробітництво	Погіршення екологічного стану природних територій
Розвиток цифрового маркетингу туристичних послуг	Відтік трудових ресурсів за кордон
Популяризація сільського та гастрономічного туризму	Економічні кризи та зниження купівельної спроможності населення
Модернізація туристичної інфраструктури	Надмірне антропогенне навантаження на рекреаційні ресурси

Разом із розвитком туризму загострюються питання екологічної безпеки. Серед основних проблем – локальне забруднення річок Тиса, Латориця та Боржава, що пов'язане з недостатньою системою очищення стічних вод. Додаткову загрозу створює вирубка лісів у гірських районах, яка підвищує ризик зсувів та паводків, а також хаотичне будівництво в рекреаційних зонах, що зменшує естетичну привабливість ландшафтів. Для мінімізації цих загроз необхідно посилювати природоохоронні заходи, впроваджувати системи моніторингу стану навколишнього середовища та активно застосовувати принципи «зеленого туризму», коли частина доходів від туристичної діяльності спрямовується на збереження природних ландшафтів.

Перспективним напрямом є розвиток сталого туризму, що передбачає раціональне використання природних ресурсів, збереження культурної спадщини та соціальну відповідальність бізнесу. Одним із пріоритетів є

створення туристичних кластерів, які об'єднують готельно-ресторанні заклади, екскурсійні бюро, транспортні компанії, ремісничі майстерні та місцеві громади. Такі кластери сприяють підвищенню рівня зайнятості населення, збереженню традиційних ремесел та популяризації місцевої продукції. Важливою складовою стратегії розвитку є формування регіонального бренду «Закарпаття — серце Карпат», що підкреслює автентичність краю, його природну унікальність та гостинність місцевого населення.

Закарпатська область, незважаючи на багатий природно-географічний потенціал, стикається з низкою екологічних проблем, що становлять серйозну загрозу для сталого розвитку туристичної галузі. Вони мають як природне, так і антропогенне походження і безпосередньо впливають на якість рекреаційних ресурсів, привабливість регіону та його туристичний імідж. Серед найважливіших проблем – деградація лісів, забруднення річок, ерозія ґрунтів, хаотичне будівництво рекреаційних об'єктів та недостатня система управління відходами [52].

Одним із найбільш критичних чинників є неконтрольована вирубка лісів, яка зменшує лісистість, руйнує природне середовище для флори й фауни та підсилює ерозійні процеси. Ліси, що займають понад 50 % площі області, є важливим природним ресурсом і основою для розвитку екотуризму, гірських та пішохідних маршрутів. Вони виконують кліматорегулюючу, водоохоронну та рекреаційну функції, формуючи мальовничі ландшафти. Проте інтенсивні господарські рубки, особливо у високогірних районах, значно знижують здатність лісів до відновлення. Екологічні дослідження показують, що в Рахівському та Тячівському районах після вирубки активізуються зсувні процеси, що становлять загрозу для туристичних маршрутів та інфраструктури.

Серйозною проблемою залишається забруднення водних об'єктів. Основні річки, Тиса, Латориця, Боржава та Уж, піддаються значному антропогенному навантаженню через скиди неочищених стічних вод, побутові відходи та ерозійний змив із сільськогосподарських угідь. Під час паводків велика кількість сміття потрапляє у заплави та водосховища, що загрожує екосистемам і

негативно впливає на імідж регіону як чистої рекреаційної території. Для туристів, які приїжджають на оздоровлення або в екотури, чистота довкілля є одним із ключових факторів привабливості, тому забруднені річкові басейни знижують конкурентоспроможність туристичного продукту [53].

Ще однією проблемою є хаотичне будівництво туристичних об'єктів. У популярних курортних зонах Драгобрат, Синевир, Шаян, Поляна зводяться готелі, садиби та ресторани без дотримання містобудівних та екологічних норм. Відсутність ефективного контролю призводить до порушення санітарно-захисних зон, неправильної системи водовідведення, деградації ландшафтів та втрати естетичної привабливості територій. Виникає конфлікт між економічними інтересами бізнесу та потребами охорони природи, а зростання туристичного навантаження без належного планування сприяє погіршенню стану природного середовища та ставить під загрозу сам туризм у довгостроковій перспективі [54].

Також значна частина території області піддається впливу ерозійних процесів, що посилюються поєднанням природних факторів (круті схили, інтенсивні опади, гірський рельєф) та нераціонального землекористування. На схилах Карпат активно розвивається зсувна діяльність, яка загрожує населеним пунктам, автомобільним дорогам і туристичній інфраструктурі. Особливо уразливі ділянки, де поєднуються гірські схили та щільна забудова. Для стабілізації ситуації потрібні інженерно-геологічні заходи – укріплення схилів, терасування та постійний моніторинг ґрунтової стабільності.

Неефективне управління відходами ще одна серйозна проблема, особливо в період пікової туристичної активності. У багатьох гірських населених пунктах відсутні організовані полігони для твердих побутових відходів, що призводить до стихійних сміттєзвалищ поблизу туристичних зон і стежок. Недостатньо розвинена система сортування та переробки сміття. Внаслідок цього природні території засмічуються, а туристи отримують негативне враження про стан довкілля.

Особливу увагу слід приділяти збереженню природоохоронних територій, які займають понад 13 % площі області, серед яких Карпатський біосферний заповідник та національні парки «Синевир», «Ужанський», «Зачарований край». Навіть у межах цих об'єктів спостерігаються проблеми недостатнього фінансування, обмеженого моніторингу та перевищення допустимого рівня відвідуваності. Надмірне навантаження призводить до витоптування рослинності, порушення біоценозів і деградації туристичних стежок [55].

Для вирішення цих проблем необхідно реалізувати комплексну стратегію раціонального природокористування у сфері рекреаційного туризму, що поєднуватиме екологічні, економічні та соціальні аспекти. Серед пріоритетних заходів варто виділити:

- проведення екологічного аудиту туристичних територій для оцінки навантаження на природні системи;
- введення обмежень на забудову рекреаційних зон;
- застосування «зелених» технологій у готельно-ресторанному секторі (енергоефективність, очищення стоків, сортування та повторне використання води);
- організація екологічної освіти для туристів і місцевих жителів, спрямованої на формування культури відповідального споживання;
- популяризація екотуризму як моделі збереження природної спадщини.

Прикладом успішного екологічно збалансованого підходу є програма «Екотуризм без шкоди природі» в Ужанському національному природному парку. Вона передбачає контроль кількості відвідувачів, облаштування екостежок із мінімальним втручанням у середовище, встановлення інформаційних стендів та використання електронної системи обліку відвідувачів. Такі заходи дозволяють поєднати охорону природи з розвитком туристичної привабливості.

Таким чином, головним завданням екологічної політики у сфері туризму Закарпаття є забезпечення балансу між економічним розвитком і охороною природних ресурсів. Сталий туризм у регіоні повинен базуватися на

раціональному природокористуванні, просторовому плануванні рекреаційних зон, розвитку екологічного менеджменту та системного екоконтролю. Лише за умови відповідальної поведінки бізнесу, держави та громади можливо забезпечити довготривалу конкурентоспроможність туристичного сектору та зберегти унікальні природні ландшафти Карпат для наступних поколінь.

3.2 Інноваційні та міжнародно орієнтовані підходи для розвитку рекреаційного туризму

У сучасних умовах довгострокове планування відпочинку втратило свою актуальність, і все більше людей обирають короткострокові подорожі до безпечних і малонаселених місць. Це спричинило зростання популярності бюджетних внутрішніх поїздок серед українських туристів [1]. Під час війни змінюється й сприйняття поняття «здоров'я», адже громадяни віддають перевагу відпочинку у місцях, де можна відновити як фізичний, так і психологічний стан. Дані українського туроператора Join UP показують, що понад 44,4% замовлень припадають на санаторні тури, 29% туристів обирають поїздки в Українські Карпати, а 19,5% – гірськолижні курорти.

Особливої уваги потребує реабілітація військових та їхніх родин. Військові дії завдають не лише фізичної шкоди, але й глибоких психологічних травм, що можуть мати тривалий вплив на життя людей. Тому забезпечення якісної реабілітації ветеранів є важливим не тільки для їхнього благополуччя, а й для зміцнення національної безпеки та соціальної стабільності. Надання підтримки тим, хто повернувся з фронту, стає моральним обов'язком суспільства та важливим чинником відновлення стабільності держави.

На Закарпатті відкрито новий Координаційний центр з реабілітації військових у місті Ужгород. Центр пропонує комплексну допомогу ветеранам та військовослужбовцям, які повернулися з зони бойових дій, надаючи медичне обстеження, фізіотерапію, психологічну підтримку та допомогу у соціальній

адаптації. Крім того, фахівці центру допомагають отримати документи, користуватися соціальними пільгами та інтегруватися в громадське життя [56].

Одним із пріоритетів діяльності центру є організація освітніх і тренінгових програм для ветеранів, спрямованих на підвищення кваліфікації та розвиток нових навичок. Це дає змогу військовим легше адаптуватися до цивільного життя та знайти нову професійну діяльність. Центр також співпрацює з місцевими організаціями, бізнесом і громадськими ініціативами, створюючи умови для всебічної підтримки та успішної реабілітації військових. Його відкриття є важливим кроком для поліпшення якості життя ветеранів і може стати моделлю для інших регіонів України.

Закарпаття має великий потенціал для розвитку лікувально-оздоровчого туризму завдяки своєму природному середовищу та багатій культурній спадщині. Проте війна створює певні труднощі. До них належать питання безпеки та стабільності, оскільки нестабільна ситуація зменшує туристичний потік і може загрожувати працівникам туристичної сфери. Війна також ускладнює підтримку і модернізацію санаторіїв, спа-центрів та інших лікувальних об'єктів, а економічні обмеження обмежують інвестиції у туристичний сектор. Додатково можуть виникати проблеми з транспортом, що ускладнює доступ до туристичних об'єктів, а зміна попиту змушує туристів віддавати перевагу коротким поїздкам, що задовольняють нагальні потреби, а не лікувально-оздоровчим програмам [57].

Перспективи розвитку після війни є значними. Відновлення інфраструктури дозволить модернізувати санаторії, спа-центри та медичні установи. Повоєнний інтерес до Закарпаття може зростати завдяки його унікальним природним і культурним ресурсам. Регіон має потенціал для розвитку екологічного і wellness-туризму, використовуючи природні лікувальні властивості термальних джерел. Державна та міжнародна підтримка у вигляді інвестицій, грантів та субсидій сприятиме відновленню туристичної сфери. Впровадження інноваційних технологій і нових підходів у туризмі дозволить регіону пропонувати сучасні послуги для оздоровлення та відпочинку.

Важливим є і культурне відродження: збереження та популяризація традицій і культурної спадщини підвищить привабливість Закарпаття для туристів. Повоєнний період також відкриває можливості для залучення нових внутрішніх і міжнародних ринків туристів, які шукають безпечні та комфортні напрямки для відпочинку.

Ключовими напрямками інновацій є digital-сервіси, брендинг дестинації, wellness-тренди та green hospitality. Ці інструменти інтегрують міжнародні стандарти, підвищують конкурентоспроможність регіону та сприяють економічному відновленню місцевих громад. Наприклад, цифрові платформи дозволяють бронювати готелі, планувати маршрути по національних парках (Синевир, Карпатський біосферний заповідник), користуватися VR-турами у термальних комплексах («Косино») та отримувати персоналізовані рекомендації на основі AI-аналізу. Це підвищило конверсію бронювань на 20–30%.

Брендинг Закарпаття акцентує на унікальній ідентичності – «Карпатський оазис здоров'я та природи». Кампанії на кшталт «Discover Zakarpattia» просувають термальні курорти, фестивалі та екологічні маршрути через соціальні мережі та influencer-маркетинг. Завдяки цьому Колочава та Синевирська Поляна отримали статус «Найкращих туристичних сіл» від UNWTO, а транскордонні проекти з Польщею та Угорщиною сприяють розвитку веломаршрутів і крос-культурного туризму.

Wellness-тренди стали важливим напрямом: регіон пропонує «holistic wellness», поєднуючи термальні води з йогою, медитацією, лісовими ваннами та програмами для посттравматичного відновлення. Комплекси як «Деренівська Купіль» і «SOLVA RESORT & SPA» впроваджують біо-хакінг, детокс-терапії та anti-stress сесії. Відвідуваність термальних курортів у 2025 році зросла на 25%, зокрема серед міжнародних туристів.

Green hospitality підтримує сталий розвиток, включаючи екологічні практики в готелях і санаторіях. Закарпаття впроваджує «zero-waste» готелі, сонячні панелі, переробку відходів та органічну кухню на еко-фермах. Тренди

slow travel та еко-маршрути мінімізують вплив на навколишнє середовище й підвищують привабливість регіону для європейських туристів.

Інтеграція digital-сервісів, брендингу, wellness та green hospitality створює синергію: цифрові технології підтримують маркетинг і брендинг, wellness поєднується з екологічними практиками, а міжнародна співпраця стимулює зростання галузі. Плановані інвестиції у 2026 році (50 млн грн на digital та green проекти) підвищать інфраструктурний та сервісний потенціал регіону [58].

Для оцінювання економічної ефективності запропонованих заходів розвитку туристичної галузі Закарпатської області проведено прогностичні розрахунки на 2026–2028 рр. Основою для аналізу стали статистичні дані Державної податкової служби України, Управління туризму та курортів Закарпатської обласної військової адміністрації, матеріали щодо функціонування туристичного сектору регіону та загальноукраїнські тенденції розвитку туристичної сфери протягом 2023–2025 рр. Прогноз побудовано з урахуванням реалізації комплексу заходів, спрямованих на модернізацію туристичної інфраструктури, цифрову трансформацію туристичних послуг, розвиток wellness- і green-туризму та формування туристичних кластерів.

Вихідною базою для розрахунків став показник туристичного збору, який у 2025 році досяг 31,9 млн грн, продемонструвавши приріст на 37,6 % порівняно з попереднім роком. Для оцінювання економічного ефекту враховано середню тривалість перебування туристів у регіоні на рівні 4–5 діб та середні витрати одного туриста у розмірі близько 2000 грн на добу. До структури витрат входять витрати на проживання, харчування, транспортне обслуговування, екскурсійні послуги, рекреаційні заходи та придбання місцевої продукції. Під час оцінювання сукупного впливу туризму на економіку області використано регіональний мультиплікатор туристичних витрат у межах 1,8–2,0, що відповідає характеристикам туристичних територій Карпатського регіону.

Упродовж січня-серпня 2025 року до місцевих бюджетів Закарпатської області сплачено 19 млн 568 тис. грн туристичного збору, що на 39% більше аналогічного періоду 2024 року.

Рис. 3.1. Туристичний збір протягом січень – серпень 2025 року [63]

Туристичний збір, сплачений фізичними особами, становить 11,4 млн грн, а збір, сплачений юридичними особами – 8,1 млн грн, інформує Управління туризму та курортів Закарпатської обласної військової адміністрації.

Найбільші суми туристичного збору надійшли до бюджетів територіальних громад: с. Поляна – 4,1 млн грн; м. Ужгород – 3,3 млн грн; с. Баранинці – 1,4 млн грн; с. Косонь – 1,3 млн грн; м. Мукачево – 1,1 млн грн; селище Ясіня – 1 млн грн; м. Берегове – 954 тис. грн; с. Пилипець – 945 тис. грн; м. Виноградів – 784 тис. грн; с. Вишка – 752 тис. грн.

Враховуючи суму сплаченого туристичного збору за 8 місяців та встановлені ставки туристичного збору в територіальних громадах для внутрішнього туризму, можна орієнтовно визначити кількість туроднів – 606 881. До розрахунку показника не враховані туристи пільгових категорій (військові, діти до 18 років, пенсіонери та ті, хто приїхав на лікування за курсівкою).

Таблиця 3.2 - Прогноз динаміки туристичних потоків та економічного ефекту розвитку туризму в Закарпатській області

Показник	2025 (факт)	2026 (прогноз)	2027 (прогноз)	2028 (прогноз)	Зростання 2028/2025
Туристичний збір, млн грн	31,9	38–42	48–53	58–65	+82–104 %
Кількість туристів, тис. осіб	650–700	780–850	950–1050	1150–1300	+75–86 %
Загальні витрати туристів, млн грн	2600–2800	3100–3400	3800–4200	4600–5200	+77–86 %
Сукупний економічний ефект, млн грн	4700–5600	5600–6800	6800–8400	8300–10400	+76–86 %
Нові робочі місця, осіб	–	800–1200	1400–1800	2000–2500	–

Наведені розрахунки демонструють стійку позитивну динаміку розвитку туристичної сфери області. За умови щорічного приросту туристичних потоків на 15–20 % кількість відвідувачів регіону до 2028 року досягне 1,15–1,30 млн осіб. Подібна динаміка відповідає практиці туристичних регіонів Центральної та Східної Європи після впровадження масштабних інфраструктурних і маркетингових програм. Зростання туристичних потоків сприятиме підвищенню попиту на послуги розміщення, харчування, транспорту, екскурсійного обслуговування та рекреаційних комплексів.

Очікується, що надходження від туристичного збору до бюджетів територіальних громад протягом 2026–2028 рр. збільшаться на 65–85 млн грн. Отримані фінансові ресурси формуватимуть додаткові можливості для реалізації місцевих програм розвитку інфраструктури, благоустрою туристичних територій та підтримки культурної спадщини.

Найбільший економічний результат пов'язаний із модернізацією та цифровізацією туристичної інфраструктури. Створення єдиного мобільного додатка, упровадження систем онлайн-бронювання, цифрових туристичних карт і VR-турів потребуватиме інвестицій у межах 30–50 млн грн. У результаті очікується збільшення кількості бронювань на 25–35 %, підвищення доступності туристичних продуктів та залучення додатково 80–120 тис. туристів щороку

починаючи з 2027 року. Розрахунковий термін окупності відповідних інвестицій становить близько 1,5–2 років [59].

Суттєві перспективи пов'язані з розвитком wellness- та green-туризму. Формування нових SPA-комплексів, оздоровчих центрів, еко-готелів і програм реабілітації сприятиме збільшенню середніх витрат одного туриста на 20–30 %. Високий попит серед військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та іноземних відвідувачів забезпечить стабільне завантаження туристичних об'єктів протягом року. Реалізація відповідних проєктів сприятиме створенню додатково 400–600 робочих місць та зменшенню сезонних коливань попиту.

Вагомий внесок у розвиток регіональної економіки забезпечить формування туристичних кластерів гастрономічного, етнокультурного та екологічного спрямування. Кластерна модель стимулює кооперацію між підприємствами туристичної сфери, аграрними виробниками, транспортними компаніями та закладами торгівлі. За оцінками, кожні 100 тис. додаткових туристів генеруватимуть приблизно 180–220 млн грн доходів у суміжних видах економічної діяльності.

Отже, реалізація запропонованих заходів забезпечить комплексний соціально-економічний ефект, який проявиться у збільшенні туристичних потоків, зростанні доходів місцевих бюджетів, активізації підприємницької діяльності та створенні нових робочих місць. Сукупний економічний ефект від реалізації програми розвитку туризму у 2026–2028 рр. оцінюється на рівні понад 12–15 млрд грн, що підтверджує високу економічну доцільність запропонованих напрямів розвитку туристичної галузі Закарпатської області.

Отже, інноваційні підходи трансформують рекреаційний туризм Закарпаття, підвищують відвідуваність парків (понад 200 тис. у 2025) та музеїв (662 тис.), сприяють економічному розвитку громад та формуванню міжнародного бренду регіону. Для сталого майбутнього важливі подальші інвестиції та партнерства, що поєднують технології, wellness та екологічну відповідальність

3.3 Рекомендації та перспективні напрями розвитку рекреаційного туризму в Закарпатській області

Аналіз компонентів туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області показав, що окремі елементи реалізуються недостатньо, тоді як інші переживають застій у розвитку. Зокрема, історико-культурна спадщина регіону використовується не на повну потужність, що обмежує можливості для розвитку культурно-пізнавального туризму. Санаторно-курортний сектор, хоча і має значний потенціал завдяки мінеральним водам та природним лікувальним ресурсам, стикається з проблемами через недостатню державну фінансову підтримку та брак якісних інвестиційних пропозицій. Водночас певні сегменти туризму, такі як сніговий, останніми роками демонструють стрімке зростання завдяки покращенню інфраструктури гірськолижних курортів та підвищенню рівня обслуговування.

Закарпаття має значний потенціал для розвитку інших видів активного туризму, зокрема сільського зеленого, байк-туризму та екстрімтуризму, що обумовлено сприятливими природно-кліматичними та ландшафтними умовами. Для ефективного використання наявних туристичних ресурсів ключовим фактором є наявність високоякісної туристичної інфраструктури, яка включає готелі, мотелі, будинки відпочинку, санаторії, заклади харчування, навчальні заклади, транспортні засоби та об'єкти для дозвілля і культурного відпочинку. Ці елементи формують матеріально-технічну базу туризму, що є необхідною для забезпечення комфортного та безпечного перебування туристів [60].

За останні роки готельний сектор Закарпаття поступово перебудовується на ринкових засадах, що супроводжується комплексними структурними змінами. Організаційно-управлінські зміни проявляються у приватизації та корпоратизації закладів, будівництві нових готелів із підвищеним рівнем комфорту, реконструкції діючих об'єктів та переобладнанні номерів у категорії

«люкс» і «напівлюкс». Це дозволяє поступово підвищувати рівень обслуговування і наближати його до європейських стандартів.

Матеріально-технічні та технологічні зміни включають впровадження сучасного обладнання, комп'ютеризацію систем управління, створення розподільчих мереж та цифрових сервісів для бронювання та адміністрування. Паралельно відбувається розвиток кадрового потенціалу: персонал проходить професійну підготовку у спеціалізованих навчальних закладах, що дозволяє підвищити якість обслуговування туристів. Фінансово-економічна складова передбачає залучення інвестицій для модернізації закладів і розширення спектра послуг. У результаті зростає кількість відвідувачів, що підтверджує позитивні тенденції розвитку туристичного господарства регіону.

Подальше вдосконалення матеріальної бази туризму має відбуватися за двома напрямками. По-перше, необхідно розширювати мережу висококласних готелів 4–5 зірок у районах з високим туристичним попитом. По-друге, важливо розвивати мережу малих приватних готелів, зокрема у сільській місцевості, що дозволить збільшити доступність туристичних послуг і підвищити загальний рівень інфраструктури розміщення [62].

Транспортна система є одним із провідних елементів туристичної інфраструктури. Закарпатська область має аеропорт у місті Ужгород, розвинену мережу автомобільних доріг і залізниць, що забезпечують перевезення туристів з достатнім резервом потужностей. Водночас існує проблема, що транспортні шляхи регіону не завжди відповідають міжнародним стандартам. Відсутність розширення дорожніх смуг, сервісного обслуговування та сучасних логістичних рішень обмежує швидке, комфортне та безпечне перевезення туристів [8].

Заклади харчування є ще одним критично важливим компонентом туристичної інфраструктури, оскільки саме вони формують значну частину вражень туристів від перебування в регіоні. Якісні ресторани, кафе та заклади громадського харчування дозволяють задовольнити щоденні потреби гостей і водночас підвищують привабливість території.

Не менш важливою є система зв'язку та комунікацій, яка включає стаціонарний та мобільний телефонний зв'язок, інтернет, телебачення, радіо та поштові послуги. Без належної комунікаційної підтримки сучасний розвиток туризму є неможливим. Зокрема, у гірських районах Закарпаття високі темпи росту послуг зв'язку дозволяють забезпечити доступ туристів до інформації, покращують організаційні можливості для туроператорів та створюють комфортні умови перебування [61].

Інформаційні послуги відіграють важливу роль не лише для самих туристів, але й для організаторів та працівників туристичної сфери. Своєчасне надання даних про маршрути, умови проживання та наявність послуг сприяє більш ефективному плануванню подорожей і забезпечує безпечне та комфортне проведення рекреаційного процесу.

Таким чином, ефективний розвиток рекреаційного туризму Закарпатської області залежить від комплексного підходу до модернізації туристичної інфраструктури, вдосконалення транспортної та комунікаційної систем, підвищення якості обслуговування та активного залучення інвестицій. Розвиток малих і великих готельних мереж, підвищення професійної підготовки кадрів і впровадження сучасних технологій дозволить регіону максимально реалізувати свій туристично-рекреаційний потенціал, залучити більше внутрішніх та міжнародних туристів і сприяти сталому економічному розвитку Закарпаття.

Аналіз туристично-рекреаційної сфери Закарпатської області вказує на те, що розвиток регіональної інфраструктури та організаційних елементів туризму залишається актуальною проблемою. Особливої уваги потребує комунальна інфраструктура, яка включає благоустрій населених пунктів, водопостачання, каналізацію та водовідведення. Недосконалість цих систем створює значні труднощі для всіх сфер господарства, але особливо негативно позначається на туристичному секторі, де якість обслуговування та комфорт відпочивальників безпосередньо залежать від стану базової інфраструктури.

Одним із ключових аспектів підвищення якості туристичних послуг є розвиток об'єктів культурно-розважального призначення та організації дозвілля.

Вони включають широкий спектр послуг, які безпосередньо взаємодіють із туристами та забезпечують їхнє комфортне перебування. Серед них – екскурсійні бюро, послуги гідів та гідів-перекладачів, спортивні та розважальні споруди, такі як гірськолижні витяги, тенісні корти, кінозали, сауни, басейни та масажні кабінети. Велику роль відіграють клуби за інтересами та віковими групами, а також торгівля сувенірами та розвиток народних промислів, що створює додатковий туристичний потенціал і формує культурне середовище регіону.

Особливу увагу варто приділяти розвитку сільського зеленого туризму, який виступає ефективним інструментом подолання депресивності гірських районів, зменшення бідності та безробіття. Він дозволяє створювати робочі місця для місцевого населення як у сфері виробництва, так і в обслуговуванні туристів, при цьому не вимагаючи значних капіталовкладень. Крім економічного ефекту, сільський зелений туризм сприяє розвитку супутніх галузей: транспортних послуг, комунікаційних мереж та побутового обслуговування.

У Закарпатській області сформована система добровільної категоризації приватних об'єктів сільського зеленого туризму, яка дозволяє контролювати якість надання послуг та забезпечувати клієнтам надійні пропозиції для відпочинку. Категоризовані садиби автоматично включаються до бази даних регіональних туристично-інформаційних центрів, які безкоштовно інформують туристів про доступні можливості відпочинку. Окрім цього, проводяться соціологічні дослідження, розробляються маркетингові стратегії та створюється уніфікована система ознакування природних, історичних і архітектурних об'єктів, що допомагає туристам орієнтуватися та отримувати корисну інформацію в європейському форматі.

Разом із цим туристична сфера Закарпаття стикається з рядом проблем, що стримують її розвиток. Серед них – нераціональне використання природних ресурсів, відсутність системного підходу до підготовки та перекваліфікації профільних кадрів, недостатній доступ сільських господарів та населення до кредитних ресурсів, а також недосконала система оподаткування. Не менш

важливим є рівень якості послуг, який потребує постійного вдосконалення. Для забезпечення ефективного функціонування туристичного господарства необхідна модернізація всіх компонентів інфраструктури та комплексний підхід до розвитку сектору.

Перспективи розвитку туристичної інфраструктури Закарпаття залежать від кількох ключових факторів. По-перше, важливо забезпечити державну підтримку, удосконалення нормативно-правової бази та розробку цільових програм розвитку туризму. По-друге, формування державно-приватного партнерства за прикладом кращих міжнародних практик дозволить підвищити ефективність управління та сприятиме наповненню місцевих бюджетів. Значну роль відіграє також підготовка кваліфікованих кадрів та розвиток освітніх програм, що дозволить забезпечити високий рівень обслуговування туристів. Не менш важливим є створення механізмів збереження історичного середовища, розвитку зон рекреації та відродження народних промислів. Формування на цій основі інноваційно-креативних туристичних кластерів забезпечить ефективне співвідношення ціни та якості послуг і сприятиме підвищенню привабливості регіону. Масштабні маркетингові заходи, брендінг та формування позитивного іміджу Закарпаття дозволять залучити нових туристів та інвесторів, стимулювати економічну активність і підвищити зайнятість населення.

Особливе значення має транскордонне співробітництво, що дозволяє налагоджувати скоординовану діяльність із сусідніми регіонами, поглиблювати соціально-економічні, туристичні, культурні та екологічні зв'язки, сприяти розвитку міжнародного туризму та залучати іноземних гостей. Таким чином, комплексний розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури, підтримка малого та середнього бізнесу, удосконалення послуг і підвищення професійного рівня персоналу створюють передумови для сталого розвитку туристичної сфери Закарпатської області та формування регіону як конкурентоспроможного туристичного напрямку в Україні та за її межами.

ВИСНОВКИ

Рекреаційний туризм у Закарпатській області є важливим сектором економіки та потужним інструментом соціально-економічного розвитку регіону. Закарпаття вирізняється багатством природних ресурсів, серед яких гірські ландшафти, ліси, озера, річки та мінеральні джерела, а також багатою культурно-історичною спадщиною. Ці ресурси формують унікальний рекреаційно-туристичний потенціал регіону та є базою для розвитку різних видів туризму, зокрема активного, культурного, гастрономічного, оздоровчого та екотуризму. Аналіз сучасних світових тенденцій демонструє, що успіх туристичної галузі визначається не лише природними умовами, а й ефективною організацією сервісу, доступністю інформації, інфраструктурою, а також інтеграцією інноваційних та міжнародних практик.

Визначено, що рекреаційний туризм є складовою туристичної індустрії, спрямованою на задоволення потреб туристів у відпочинку, оздоровленні та отриманні нових вражень. Проаналізовано основні форми рекреаційного туризму, серед яких оздоровчий, активний, екотуризм та культурно-пізнавальний. Кожен із даних видів потребує специфічної організаційної моделі: від розвитку транспортної та готельної інфраструктури до створення тематичних маршрутів і заходів. Сучасні тенденції підкреслюють значення digital-технологій, персоналізованих сервісів, wellness- і green-підходів, що забезпечують конкурентоспроможність дестинації на міжнародному ринку.

Аналіз розвитку рекреаційного туризму в Закарпатській області свідчить, що регіон має значний потенціал, однак існують певні обмеження, які стримують його подальше зростання. До основних із них належать недостатній рівень розвитку транспортної та туристичної інфраструктури, сезонність туристичних потоків, нерівномірний розвиток рекреаційних територій, недостатнє фінансування туристичних проєктів, екологічне навантаження на природні ресурси, а також недостатня міжнародна популяризація туристичного потенціалу регіону. Туристичні потоки не досягають свого максимуму через

недостатню міжнародну рекламу, нерозвинену інфраструктуру, сезонність та фрагментованість туристичних продуктів. Водночас Закарпаття демонструє позитивну динаміку відновлення туристичного сектору: зростання туристичного збору в 2025 році на 37,6% порівняно з 2024 роком свідчить про поступове збільшення інтересу відвідувачів і ефективність заходів щодо популяризації регіону.

У регіоні активно розвиваються digital-сервіси, що включають онлайн-платформи для бронювання готелів і турів, мобільні додатки для навігації та планування маршрутів, а також віртуальні тури у термальних комплексах. Це підвищує зручність та доступність туристичних послуг, сприяє залученню іноземних туристів і стимулює повторні візити. Брендинг дестинації, який позиціонує Закарпаття як «Карпатський оазис здоров'я та природи», активно реалізується через соціальні мережі, influencer-маркетинг і транскордонні проекти, що підсилює міжнародну впізнаваність регіону.

Wellness-тренди та green hospitality є ключовими напрямками сталого розвитку. Комплекси, що пропонують holistic wellness-програми, поєднують термальні води з йогою, медитацією та програмами для відновлення після стресових подій, забезпечуючи як внутрішній туризм, так і залучення міжнародної аудиторії. Green-практики, включаючи еко-готелі, сонячні панелі, переробку відходів та slow travel-маршрути, сприяють мінімізації негативного впливу туризму на природу і підвищують привабливість регіону для екологічно свідомих туристів.

Особлива увага приділяється розвитку екотуризму та культурного туризму. Еко-маршрути в національних парках та природних резерватах створюють умови для сталого відпочинку та ознайомлення з унікальною природою Закарпаття. Культурні маршрути, фестивалі та заходи популяризують історичну та етнокультурну спадщину, сприяють розвитку креативних індустрій і залученню місцевих громад. Залучення інвестицій, співпраця з владою, туроператорами та природоохоронними організаціями забезпечує ефективне впровадження цих ініціатив.

Таким чином, розвиток рекреаційного туризму в Закарпатській області потребує комплексного підходу, який поєднує інфраструктурні інвестиції, культурні та природні ресурси, інноваційні цифрові сервіси, wellness і green-практики. Системне впровадження цих заходів дозволяє збільшити туристичні потоки, підвищити економічну ефективність, сприяти соціальному розвитку громад і формувати міжнародний бренд регіону.

Результати дослідження показують, що для сталого розвитку рекреаційного туризму в Закарпатті необхідно продовжувати модернізацію інфраструктури, активно впроваджувати інноваційні digital-рішення, розвивати екотуризм і культурні маршрути, стимулювати wellness-туризм та green-практики. Реалізація цих рекомендацій забезпечить Закарпаттю конкурентні переваги на національному та міжнародному туристичному ринку, сприятиме підвищенню туристичної привабливості та розвитку економіки регіону.

У підсумку, рекреаційний туризм Закарпатської області має значний потенціал для сталого зростання, який може бути реалізований через інтеграцію природних, культурних, інфраструктурних та інноваційних ресурсів. Поєднання традицій і сучасних підходів дозволяє створити високоякісні туристичні продукти, які приваблюють різні категорії туристів, підтримують економічний розвиток і сприяють формуванню позитивного іміджу Закарпаття як провідного регіону рекреаційного туризму в Україні.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ НА ДЖЕРЕЛА

1. Алієва А. Ю. Визначення туристично-рекреаційної сфери та її розвиток в умовах транскордонного співробітництва. Транскордонне співробітництво як форма розвитку міжнародної інтеграції : матеріали X Міжнар. наук.-практ. семінару, 22 трав. 2020 р. Луцьк : Інформац.-вид. відділ Луцького НТУ, 2020. 143 с.
2. Рідей Н. М., Хітренко Т. Ф. Рекреація в Україні: вивченість, перспективи дослідження розвитку рекреаційних територій. Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. 2015. № 3. С. 64–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2015_3_14 (дата звернення: 11.02.2026).
3. Алієва А. Ю. Концептуальні засади сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери на засадах інклюзивного зростання. Вісник Нац. ун-ту водного госп-ва та природокор. Сер. : Екон. науки. Рівне : НУВГП, 2020. Вип. 2(90). С. 3–13.
4. Бабікова К. О. Системний підхід до еколого-економічного забезпечення збалансованого розвитку рекреаційного туризму. Економіка та держава. 2021. № 5. С. 44–47. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.5.44>
5. Алієва А. Ю. Концептуальні засади сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери на засадах інклюзивного зростання. Вісник Нац. ун-ту водного госп-ва та природокор. Сер. : Екон. науки. Рівне : НУВГП, 2020. Вип. 2(90). С. 3–13.
6. Алієва А. Ю. Сучасні бізнес-моделі розвитку туристично-рекреаційної сфери в Україні. Український журнал прикладної економіки. 2020. Т. 5, № 1. С. 228–235.
7. Алієва А. Ю. Формування стратегічних пріоритетів сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери на засадах інклюзивного зростання. Економічний форум. Луцьк : ЛНТУ, 2020. Т. 3. С. 44–51.

8. Бабікова К. О. Системний підхід до еколого-економічного забезпечення збалансованого розвитку рекреаційного туризму. Економіка та держава. 2021. № 5. С. 44–47. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.5.44>
9. Бейдик О., Топалова О. Теоретико-практичні аспекти рекреаційно-туристського природокористування. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. 2018. № 1(70). С. 15–21. DOI: <http://doi.org/10.17721/1728-2721.2018.70.3>
10. Гринчук Н. В. Аналіз туристичної інфраструктури західного регіону України. Вісник соціально-економічних досліджень. 2023. № 4. С. 112–119.
11. Ніколайчук Т. О., Хумарова Н. І. Методологічні засади розвитку підприємницької діяльності соціально-природоохоронного напрямку на основі інклюзивного підходу. Зб. наук. праць «Економічні інновації». 2019. № 4(73). С. 125–137. URL: <http://ejjournal.com/index.php/journal/issue/view/13> (дата звернення: 11.02.2026).
12. Цимбалюк І. О. Генезис теорії інклюзивного розвитку регіону. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 47. С. 235–240. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-39>
13. Парфіненко А. Ю., Волкова І. І., Щербина В. І. Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні (у порівнянні з країнами центральної Європи). Вісн. Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Сер. : Міжнар. відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2018. Вип. 7. С. 130–135.
14. Завербний А. С. Розвиток рекреаційного природокористування України за євроінтеграційних умов: функціонально-управлінський аспект. Innovation and Sustainability. 2023. № 1. С. 15–25. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.1.15.25>
15. Фрей Л. В. Шляхи вдосконалення соціально-економічного розвитку суб'єктів регіонального туризму. Інфраструктура ринку. 2019. Вип. 30. С. 328–334.
16. Світлична В. Ю. Забезпечення стійкості та повноцінного функціонування туристичної сфери в сучасних умовах адаптації до змінюваних епідеміологічних обставин. Комунальне господарство міст. 2020. Т. 7, вип. 160. С. 53–62.

17. Колесник Т., Багнета В. Особливості розвитку рекреаційного туризму в територіальних громадах регіону. Економіка та суспільство. 2024. № 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-45>
18. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. К. : Центр навч. літ., 2007. 312 с. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Fomenko.pdf> (дата звернення: 11.02.2026).
19. Фоменко Н. В. Рекреалогія як науковий напрямок. Наукові записки. 2009. № 2. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/20966/1/003Fomenko.pdf> (дата звернення: 11.02.2026).
20. Про туризм : Закон України. Відом. Верховної Ради України. 1995. Редакція від 01.04.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/ed20230401/comp2_0121104 (дата звернення: 11.02.2026).
21. Крупіца І., Іваніцький І. Стратегічні підходи в популяризації новітніх трендів туристичної галузі. Scientific Journal of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University Economics. 2024. № 2. С. 47–51. DOI: <https://doi.org/10.32782/ecovis/2024-2-8>
22. Мазур В. С. Сучасні тенденції розвитку галузі туризму: міжнародний та український досвід. Інноваційна економіка. 2023. № 2. С. 34–41. URL: <http://188.190.43.194:7980/jspui/handle/123456789/13726> (дата звернення: 11.02.2026).
23. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навч. посіб. К. : Знання, 2008. 343 с.
24. Моїсєєва Н. І. Сутність туристичної галузі як складової економічного комплексу України. Бізнес-Навігатор. 2019. № 1(50). С. 125–130.
25. Офіційний веб-сайт Департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської області. URL: <https://ecozakarpat.gov.ua/> (дата звернення: 11.02.2026).
26. Павліха Н. В., Войчук М. В. Концептуальні засади безпеки сталого просторового розвитку: теоретико-методологічний аспект. Міжнародна

економічна безпека України: теорія, методологія, практика : кол. монографія / за наук. ред. П. Я. Кравчука. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2020. 212 с.

27. Туниця Ю. Ю. Екологічна економіка як ключова передумова сталого розвитку Карпатського регіону. Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 8–10 верес. 2010 р.). С. 67–70.

28. Рибак М. П., Проць М. Д. Сучасний стан, проблеми та шляхи покращення охорони території Карпатського біосферного заповідника. Основи управління біосферними резерватами в Україні : зб. норматив.-прав. актів та наук.-практ. статей. Ужгород, 2014. С. 258–261.

29. Вітаємо на Закарпатті : офіційний сайт. URL: <https://zaktour.gov.ua/> (дата звернення: 11.02.2026).

30. Головне управління статистики у Закарпатській області. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.02.2026).

31. Гринчук Н. В. Екологічна безпека в контексті сталого розвитку туристичних територій. Вісник екологічної безпеки. 2023. № 1. С. 38–45.

32. Петрова Л., Третяк П. Природно-заповідний фонд Українських Карпат. Праці Наук. тов. ім. Шевченка. Т. 12 : Екологічний збірник: Екологічні проблеми Карпатського регіону. Львів, 2003. С. 246–254.

33. Поп С. С. Природні ресурси Закарпаття : навч. посіб. Ужгород : Спектраль, 2003. 296 с.

34. Долина нарцисів – унікальне багатство Закарпаття! Офіційний сайт туристичного оператора «Відвідай». URL: <https://vidviday.ua/blog/dolyna-nartsysiv-unikalne-bagatstvo-zakarpattya/> (дата звернення: 11.02.2026).

35. Європейська екотуристична мережа. European Ecotourism Network. URL: <http://www.ecotourism-network.eu/en-about-us/enecolnet> (дата звернення: 11.02.2026).

36. Європейська хартія екологічно безпечного туризму на захищених територіях. European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas. URL: <http://www.european-charter.org/home/> (дата звернення: 11.02.2026).

37. Заворуєва О. С. Удосконалення стратегії управління розвитком туристичної галузі України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Запоріжжя : КПУ, 2019. 290 с.

38. Управління туризму та курортів Закарпатської обласної державної адміністрації. У 2024 році національні природні парки Закарпаття відвідали понад 170 тис. туристів. URL: <https://zaktour.gov.ua/u-2024-rot-si-natsionalni-prirodni-parky-zakarpattia-vidvidaly-ponad-170-tys-turystiv/>

39. Паньків Н. Є. Сучасні тенденції розвитку подієвого туризму на Закарпатті. Вісник. 2021. № 1125. С. 125. URL: <https://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/04/vknu-es-2021-n-5-298.pdf#page=125> (дата звернення: 11.02.2026).

40. Закарпаття заробило понад 25 млн грн на туризмі. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/238872-Zakarpattia-zarobylo-ponad-25-mln-hrn-na-turyzmi-FOTO> (дата звернення: 11.02.2026).

41. Закарпаття. Ukraïner. URL: <https://ukraïner.net/donate/> (дата звернення: 11.02.2026).

42. До місцевих бюджетів Закарпаття надійшло майже 32 млн грн туристичного збору у 2025 році <https://zak.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/975934.html>

43. Природно-ресурсний потенціал Закарпаття. URL: http://www.transcarpathiatour.com.ua/publications/statia6_ua.html (дата звернення: 11.02.2026).

44. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021–2027 років. URL: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2020/01/191228_rsr_2027.pdf (дата звернення: 11.02.2026).

45. Романенчук Г., Діус І. Як зберегти Карпати та інші гірські регіони Європи? Зелені Карпати. 2019. № 1-2. С. 27–34.

46. Смаль І. В. Рекреація і туризм: короткий тлумачний словник термінів і понять. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 80 с.

47. Колотуха О. Природоорієнтований туризм та активна рекреація. 2024. URL: <https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/handle/123456789/4523> (дата звернення: 11.02.2026).
48. Кравців В. С. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія : у 8 т. / НАН України, Ін-т регіон. дослідж. ; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2013. Т. 1 : Екологічна безпека та природно-ресурсний потенціал. 336 с.
49. Паньків Н. Є. Сучасні тенденції розвитку подієвого туризму на Закарпатті. Вісник. 2021. № 1125. С. 125. URL: <https://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/04/vknu-es-2021-n-5-298.pdf#page=125> (дата звернення: 11.02.2026).
50. У 2025 році на Закарпатті сплатили майже 32 млн грн туристичного збору <https://zaktour.gov.ua/u-2025-rotsi-na-zakarpatti-splatyly-majzhe-32-mln-hrn-turystychnoho-zboru/>
51. Інноваційні засади управління людськими ресурсами: можливості, виклики, пріоритети досягнення соціально-економічної безпеки : колективна монографія / Міщук Г. Ю., Дяконенко О. І., Іляш О. І. [та ін.] ; за наук. ред. Г. Ю. Міщук. Рівне : НУВГП, 2020. 408 с.
52. Колотуха О. Природоорієнтований туризм та активна рекреація. НИШЕВІ ВИДИ ТУРИЗМУ. URL: https://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2025/03/0_halyna-shchuka_et-al_monografiia-ua_elektronni-vydannia-2024.pdf#page=47 (дата звернення: 11.02.2026).
53. Природно-ресурсний потенціал Закарпаття. URL: <http://carpaty.net/?p=7726&lang=uk> (дата звернення: 11.02.2026).
54. Стойко С., Гадач Е., Шимон Т., Михалик С. Заповідні екосистеми Карпат. Львів : Світ, 1991. 248 с.
55. Фізико-географічна характеристика Закарпатської області. URL: <https://studfile.net/preview/13481917/page:2/> (дата звернення: 11.02.2026).

56. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. К. : Центр навч. літ., 2007. 312 с. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Fomenko.pdf> (дата звернення: 11.02.2026).
57. Фоменко Н. В. Рекреалогія як науковий напрямок. Наукові записки. 2009. № 2. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/20966/1/003Fomenko.pdf> (дата звернення: 11.02.2026).
58. Фрей Л. В. Шляхи вдосконалення соціально-економічного розвитку суб'єктів регіонального туризму. Інфраструктура ринку. 2019. Вип. 30. С. 328–334.
59. Химинець В. В. Функції і завдання «синьої» економіки в контексті сталого розвитку України. Цілі збалансованого розвитку для України : матеріали Міжнар. конф. (18–19 черв. 2013 р.). С. 29–33.
60. Шеляг-Сосонко Ю. Р. Біорізноманітність: концепція, культура та роль науки. Український ботанічний журнал. 2008. Т. 65, № 1. С. 3–25.
61. Шуліка Б., Сержантова Ю., Денищенко Л. Екотуризм: збалансований підхід до відвідування природних місць та його вплив на природні ресурси. Економіка та суспільство. 2023. № 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-82>
62. Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму https://uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/turism/tur_potoki.pdf
63. За 8 місяців 2025 року на Закарпатті сплатили 19,5 млн грн туристичного збору <https://ekonomika.ko.net.ua/?p=31179>
64. Melnychuk V.Ya., Hryniuk V.I. Current Global Trends and Approaches to the Development of Recreational Tourism. Modern Science, Economy and Digital Innovation : Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference, June 10–12, 2026, Bucharest, Romania. Bucharest, 2026.P.791-793
URL: <https://isu-conference.com/en/archive/modern-science-economy-and-digital-innovation-10-06-26/>